

Mladá veda

Young Science

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 1, ročník 12., vydané v marci 2024

ISSN 1339-3189, EV 167/23/EPP

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Prichádza jar. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

prof. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

Mgr. Jakub Köry, PhD. (School of Mathematics & Statistics, University of Glasgow, Glasgow)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

Mgr. Monika Šavelová, PhD. (Katedra translitológie, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

Mgr. Michal Garaj, PhD. (Katedra politických vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava)

REDAKCIA

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Banícke múzeum, Rožňava)

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSŠ UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

OD MYŠLIENOK V DEJINÁCH K DEJINÁM MYSLENIA AKO PREDMETU HISTORICKÉHO VÝSKUMU

FROM IDEAS IN HISTORY TO THE HISTORY OF THINKING AS AN OBJECT
OF HISTORICAL RESEARCH

Monika Tresová¹

Autorka pôsobí ako interná doktorandka na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Vo svojom doterajšom výskume spracovala biografie dominikána Mikuláša Lexmanna a kňaza podzemnej cirkvi Rudolfa Fibyho. Vo svojej dizertačnej práci sa venuje intelektuálnym dejinám protikomunistického katolíckeho myslenia v rokoch 1948 až 1989 so zameraním na Košickú arcidiecézu.

The author is an internal PhD student at the Department of History of the Faculty of Arts of the Pavol Jozef Šafárik University in Košice. In her research to date, she has compiled biographies of the Dominican Mikuláš Lexmann and the underground church priest Rudolf Fiby. In her current dissertation, she is working on the intellectual history of anti-communist Catholic thinking between 1948 and 1989, focusing on the Archdiocese of Košice.

Abstract

The history of thinking became the subject of historical research after the History of Ideas was separated from the History of Philosophy. This new historical course has come a long way since it took its present form. The History of Ideas became institutionalized in the United States in the late 1930s and was gradually replaced by Intellectual History in the 1970s. In Europe, German historians were the first to take an interest in the history of thinking, dealing with it in the course of *Geistesgeschichte*, *Ideengeschichte*, and later *Begriffsgeschichte*. How these historical movements developed, what methods they used and what problems they solved will be explored in this study, together with a comparison with each other. Finally, we will conclude with a focus on the status and the research of intellectual history today.

Key words: history of ideas, intellectual history, history of historiography, history of thinking

Abstrakt

Dejiny myslenia sa stali predmetom skúmania histórie po tom, čo sa dejiny ideí oddelili od dejín filozofie. Tento nový historický smer prešiel dlhou cestou, pokiaľ nadobudol dnešnú podobu. Dejiny ideí sa v USA inštitucionalizovali koncom 30. rokov 20. storočia a v 70. rokoch boli postupne nahradené intelektuálnymi dejinami. V Európe sa o dejiny myslenia

Adresa pracoviska: Mgr. Monika Tresová (ORCID iD 0000-0001-6172-510X), Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Moyzesova 9, 040 59 Košice
E-mail: monika.tresova@student.upjs.sk

začali ako prví zaujímať nemeckí historici, ktorí sa im venovali v rámci Geistesgeschichte, Ideengeschichte a neskôr Begriffsgeschichte. To, ako sa tieto historické smery vyvíjali, aké metódy používali a aké problémy riešili, sa pokúsi táto štúdia skúmať spolu s ich vzájomnou komparáciou. Napokon sa v závere zameriame aj na stav a výskum intelektuálnych dejín v súčasnosti.

Kľúčové slová: dejiny ideí, intelektuálne dejiny, dejiny historiografie, dejiny myslenia

Úvod

Aj keď sa môže zdať, že dejiny myslenia môžu zaujímať len filozofa, opak je pravdou. Je nevyhnutné, aby sa nimi zaoberali aj historici. Každému ľudskému činu v dejinách vždy predchádzali nejaké myšlienky. Mnohé písomne zaznamenané myšlienky prežili aj celé tisícročia po smrti jednotlivca či dokonca po zániku niektorých civilizácií a pre dnešného historika sa stali dôležitým historickým prameňom na skúmanie myslenia minulosti. Ako prví podnietili historický záujem o myšlienky v dejinách osvietenci. Koncom 19. stor. sa v USA historici začali zaujímať o myšlienky, ktoré položili základy kultúry ich národa. Cieľom tejto štúdie je podať v rámci dejín historiografie obraz o tom, ako dejiny ideí a neskoršie intelektuálne dejiny vznikli, ako sa vyvíjali, aké metódy používali a takisto kto boli ich hlavní teoretici a praktici, ktorých historické i teoretické diela položili základy týchto nových historických smerov. O predmet ich výskumu sa zaujímali aj príbuzné nemecké Geistesgeschichte, Ideengeschichte a neskoršie Begriffsgeschichte, či francúzske "Histoire des Mentalités" z prostredia školy Annales, ktoré sa vzájomne s prístupmi amerických intelektuálnych historikov konfrontovali a diskutovali o používaní svojich metód. O čo sa dnešné intelektuálne dejiny zaujímajú, aké metódy používajú, čo je ich pramennou základňou v súčasnosti, ako presunuli pozornosť od intelektuálnych elít k okrajovejším mysliteľom minulosti a kde všade vo svete sa dnes intelektuálne dejiny praktizujú, opíše naša štúdia v závere.

Od filozofie k histórii

Dejiny ideí i neskoršie intelektuálne dejiny sa vyznačujú svojou interdisciplinárnou povahou, nikdy nerešpektujú disciplinárne hranice, keďže ani myšlienky a idey nikdy nie sú čisto politické, filozofické, ekonomické alebo teologické. Dejiny myšlienok boli už v čase humanizmu a renesancie súčasťou "studia humanitatis", pri ktorom sa analyzovali texty antických autorov a vysvetľoval ich význam. Pre väčšinu týchto autorov bolo skúmanie historických myšlienok najprv predmetom filozofie. Až potreba skúmať myšlienky a idey historicky v ich vlastných dobových, geografických a spoločenských podmienkach, keď vznikali, viedla k oddeleniu odboru "dejín ideí" od filozofie. Ako prvý použil termín "dejiny ideí" luteránsky pastor Johann Jakob Brucker vo svojom diele "*Historia Philosophicae Doctrinae de Ideis*" (1723), čím vytýčil novú výskumnú oblasť. Tento termín sa stal bežne používaným až koncom 18. storočia. Ďalšie základy pre intelektuálno-historický výskum položili osvietenci ako David Hume v diele "*Essays Moral, Political and Literary*" (1742) a Charles Louis Montesquieu v diele "*The Spirit of the Laws*" (1748), v ktorých rozoberali vývoj a pohyb myšlienok v dejinách.² Podľa Huma bolo potrebné posudzovať historického

² WHATMORE, Richard. *What is Intellectual History?*. Cambridge : Polity press, 2016, s. 22-24.

aktéra s ohľadom na jeho intelektuálny kontext, v ktorom žil. „*Nemáte pochopenie pre mravy a zvyky rôznych historických období. Súdili by ste Gréka alebo Rimana podľa anglického práva? Vypočujte si jeho obhajobu podľa jeho vlastných mravných zásad a potom vynášajte (rozsudok).*“³

Kolískou dejín ideí či neskorších intelektuálnych dejín sa stali USA. Americké dejiny ideí predznamovali už koncom 19. stor. dvaja priekopníci, historici Moses Coit Tyler a Edward Eggleston. Pojem "intelektuálna história" použil Tyler už v roku 1878 na začiatku prvej kapitoly svojej knihy "A History of American Literature, 1607 – 1765": „*Je len jedna vec zaujímavejšia ako intelektuálna história človeka a to je intelektuálna história národa. Americký národ, ktorý vstúpil do života na začiatku sedemnásteho storočia, sa odvtedy zaoberá zaznamenávaním svojej intelektuálnej histórie v zákonoch, mravoch, inštitúciách, súbojoch s ľuďmi, zvieratami a prírodou, v cestách, vykopávkach, stavbách, obrazoch, sochách, písaných slovách. Práve v písomnej podobe si tento národ od samého začiatku robil naj dôvernejšie a naj výstižnejšie záznamy o svojom myslení.*“⁴ Vo svojej druhej knihe "The Literary History of the American Revolution, 1763 – 1785" z roku 1897 tvrdil, že americká revolúcia bola spôsobená myšlienkami a takisto sa o ne opierala. Myšlienkam pripisoval mimoriadne silnú, slovami Roberta Skotheima, autonómnou kauzálnu silu v ľudských vzťahoch. Tyler ako bývalý študent teológie a neskorší kňaz protestantskej episkopálnej cirkvi videl v puritánskej⁵ intelektuálnosti, ktorá mala svoje náboženské ciele, obrovský rozvoj americkej spoločnosti, ktorá bola podľa neho nepochopená modernou dobou, v ktorej sa duchovná viera vytrácala. Eggleston však vnímal myšlienky v dejinách rozdielne. Vo svojich dvoch knihách "America, The Beginners of a Nation" (1896) a "The Transit of Civilization: From England to America in the Seventeenth Century" (1900) sa zaoberal širokým spektrom myšlienok, ktorých silu videl v modernej vede, racionalizme, pacifizme a v odsúdení puritánstva. Podľa neho americké dejiny svoj intelektuálny rozvoj dosiahli emancipáciou od archaických povier. Eggleston podobne ako Tyler nepopieral význam ideí 17. storočia pre ďalšie smerovanie Ameriky, ale na rozdiel od Tylera ich hodnotil ako morálne zlé. Líšil sa takisto v tom, že zatiaľ čo sa Tyler vnímajúc dejiny vlastenecky sústredil na intelektuálnu, náboženskú, politickú a literárnu elitu, tak Eggleston zdôrazňoval ľudové myslenie ukryté v ideách astronómie a astrológie, medicíny, v mravoch, jazyku či v ľudovej

³ „*You have no indulgence for the manners and customs of different ages. Would you try a Greek or Roman by the common law of England? Hear him defend himself by his own maxims; and then pronounce.*“

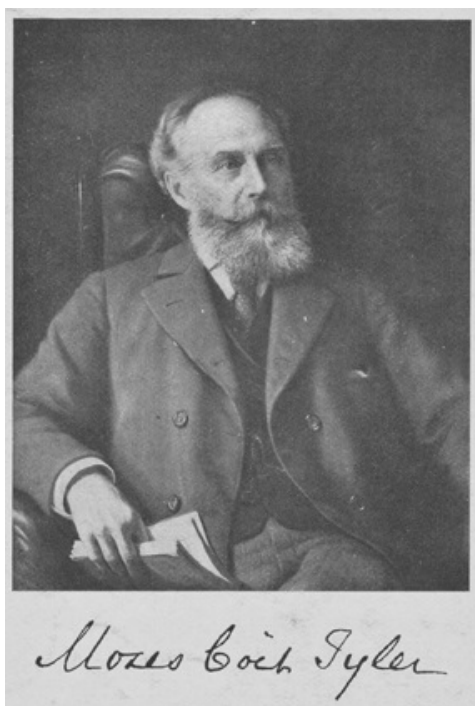
HUME, David. A Dialogue. An Enquiry Concerning the Principles of Morals. In: *Essays and Treatises on Several Subjects*. [online]. 1751. [cit. 2023-11-22]. Dostupné na internete: <<https://davidhume.org/texts/m/d>>.

⁴ „*There is but one thing more interesting than the intellectual history of a man and that is the intellectual history of a nation. The American people, starting into life in the early part of the seventeenth century, have been busy ever since in recording their intellectual history in laws, manners, institutions, in battles with man and beast and nature, in highways, excavations, edifices, in pictures, in statues, in written words. It is in written words that this people, from the very beginning, have made the most confidential and explicit record of their minds. It is in these written words, therefore, that we shall now search for that record.*“

TYLER, Moses Coit. *A History of American Literature, 1607 – 1765*. New York, London : Putnam, 1878, s. 5.

⁵ Puritanizmus alebo puritánstvo (anglicky "puritanism") bolo náboženské reformačné hnutie na konci 16. storočia a v 17. storočí, ktoré sa snažilo „očistiť“ anglikánsku cirkev od zvyškov rímskokatolíckeho "pápežstva", ktoré sa podľa puritánov zachovalo po náboženskom vyrovnaní dosiahnutom na začiatku vlády kráľovnej Alžbety I. Pre puritánstvo bola typická morálna a náboženská vážnosť, ktorá zásadne ovplyvňovala životný štýl anglosaského prostredia. Úsilie puritánov o premenu národa prispelo k občianskej vojne v Anglicku aj k zakladaniu kolónií v Amerike ako pracovných vzorov puritánskeho spôsobu života. *Puritanism*. [online]. [cit.2024-01-16]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/topic/Puritanism>>.

literatúre. V tom sa podľa neho skrývali možnosti pokroku a osvietenstva. Ich odlišné interpretácie ideí zapríčinili dve odlišné tendencie skúmania amerických dejín ideí v 20. storočí.⁶

Obr. 1 – Moses Coit Tyler

Zdroj: <www.digitalcollections.nypl.org>

Obr. 2 – Edward Eggleston

Zdroj: <www.abebooks.co.uk>

Americké progresívne ("New History") a konzervatívne skúmanie dejín ideí

Na Egglestonov prístup k štúdiu dejín ideí naviazal James Harvey Robinson, zakladateľ americkej "New History",⁷ ktorý tvrdil, že práve dejiny ideí môžu pomôcť zmodernizovať vtedajší svet tým, že odstránia putá predsudkov myslenia minulosti. Progresívny Robinson, ktorý bol podobne ako Eggleston skeptický voči náboženstvu a obdivoval modernú vedu a egalitarizmus, vo svojej knihe "The New History" (1912) o dejinách myslenia napísal: „Čo nás však môže minulosť naučiť dôležitejšie ako to, ako vznikali, vyvíjali sa a menili naše názory na veľké otázky? Za väčšinu z nich určite nevdáme bolestnému osobnému poznaniu, ale zdedili sme ich spolu s inštitúciami a spoločenskými zvyklosťami krajiny, v ktorej žijeme. Obsah dostatočne vybavenej mysle je produktom desať tisícov rokov zhromažďovania. Mnohé rozšírené pojmy nemohli v žiadnom prípade vzniknúť v modernej dobe, ale vznikli v podmienkach, ktoré sú celkom cudzie tým súčasným. V dôsledku toho máme príliš často zastaranú intelektuálnu výbavu pre nové a nevídané úlohy. Iba štúdium premenlivosti

⁶ SKOTHEIM, Robert Allen. The Writing of American Histories of Ideas: Two Traditions in the XXth Century. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 25 (1964), č. 2, s. 257-260.

⁷ New History bol nový americký historický disciplinárny prístup na začiatku 20. storočia, ktorý sa pokúšal využiť históriu na pochopenie súčasných problémov a ktorého spoluzakladateľom bol James Harvey Robinson. V rámci Novej História sa sformovala nová progresívna skupina historikov, ktorá mala nový slobodný, voľný priam eklektický prístup k histórii. Hlásila sa ku demokratickému spoločenskému poriadku, posilnila interdisciplinárny prístup (záujem hlavne o ekonómiu, sociológiu, psychológiu). Historici z prostredia New History kládli dôraz na rôzne aspekty dejín: Charles Beard na hospodárske a sociálne konflikty, James Harvey Robinson, Vernon Parrington, Carl Becker na rolu ideí v dejinách, Perry Miller na rolu náboženstva. Viac informácií: IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století*, s. 45-50.

ľudských názorov nám môže umožniť, aby sme si to plne uvedomili a prispôsobili svoje názory súčasnému prostrediu.“⁸ Robinson zaviedol do skúmania ľudského myslenia nový prvok – implicitný dôraz na silu neintelektuálneho prostredia formovať myšlienky. Podľa neho sa myslenie človeka vyvíjalo ako súčasť jeho snahy vyrovnáť sa s prostredím, a preto je potrebné skúmať vzťah medzi myšlienkami a fyzickým i sociálnym prostredím. Nato práve mohli pomôcť metódy antropológie, ekonómie, psychológie a sociológie, ktoré si New History rada prepožičiavala.⁹ Robinson rozlišoval medzi tromi druhmi myslenia: "myšlienkové návyky" ("habits of thought"), ktoré vždy zaostávali za súčasným stavom sveta; "racionalizujúce myšlienky" ("rationalising ideas"), ktoré boli závislé od prostredia a (predovšetkým triednych) záujmov a napokon "tvorivé myšlienky" ("creative thoughts"), na ktoré Robinson kládol najväčší dôraz a ktoré predstavovali zvláštny druh myslenia, ktorý viedol k zmene dovedajšieho zmýšľania.¹⁰

V rámci Novej histórie skúmali dejiny myšlienok predovšetkým progresívni historici ako Vernon Louis Parrington, Merle Curti, Charles Beard či Carl Becker. Ekonomickej interpretácii myšlienok v americkej ústave sa Beard venoval vo svojom najvýznamnejšom diele *"An Economic Interpretation of the Constitution of the United States"* (1913). Syntézu amerických myšlienok všetkých oblastí predstavovala jeho kniha *"The American Spirit"* (1943). Ako prvý sa však pokúsil obsiahnuť celý chronologický záber amerických myšlienok Parrington vo svojom trojzväzkovom diele *"Main Currents in American Thought"* (1927), za ktoré získal aj v roku 1928 Pulitzerovu cenu za históriu. Túto cenu získal v roku 1944 za svoju knihu *"The Growth of American Thought"* (1943, 1951) aj Curti, ktorý sa stal prvým typickým a najproduktívnejším intelektuálnym historikom v rámci progresívnej New History. Jeho prvou knihou v rámci intelektuálnych dejín bola však *"The Social Ideas of American Educators"* (1935). Curtiho prvé práce sa výlučne venovali pacifistickým myšlienkam a mierovým hnutiam, v ktorých videl účinnú „zbraň budúcnosti“ proti vojne. Všetci progresívni historici verili, že Američania svojimi myšlienkami a vytvorenými inštitúciami vyvinuli rezistentný systém voči totalitarizmu, ktorý sa v tom čase rozmohol v Európe. Hoci progresívni historici z prostredia New History nasledujúci prístup Edwarda Egglestona tvorili heterogénnu skupinu, predsa ich spájala spoločný obdiv k modernej vede v protiklade k tradičným náboženstvám a tiež to, že myšlienky vnímali ako nezávislé a silne ovplyvňujúce kauzálne činitele v histórii.¹¹

Síce progresívna New History nepochybne predstavovala v prvej polovici 20. storočia hlavný prúd skúmania amerických dejín, vrátane dejín ideí, tak na druhej strane sa o dejiny

⁸ „Yet what more vital has the past to teach us than the manner in which our convictions on large questions have arisen, developed and changed? We do not, assuredly, owe most of them to painful personal excogitation, but inherit them, along with the institutions and social habits of the land in which we live. The content of a well-stocked mind is the product of tens of thousands of years of accumulation. Many widespread notions could by no possibility have originated in modern times, but have arisen in conditions quite alien to those of the present. We have too often, in consequence, an outworn intellectual equipment for new and unheard-of tasks. Only a study of the vicissitudes of human opinion can make us fully aware of this and enable us to readjust our views so as to adapt them to our present environment.“

ROBINSON, James Harvey. *The New History*. New York : The Free Press, 1965, s. 102-103.

⁹ SKOTHEIM, R. A. *The Writing of American Histories of Ideas*, s. 261.

¹⁰ SCHULIN, Ernst. German 'Geistesgeschichte', American 'Intellectual History' and French 'Histoire des Mentalités' since 1900. A comparison. In: *History of European Ideas*, roč. 1 (1981), č. 3, s. 201.

¹¹ SKOTHEIM, R. A. *The Writing of American Histories of Ideas*, s. 262-271.

ideí zaujímali aj konzervatívni historici, ktorí prezentovali prístup Mosesa Coita Tylera. Patril medzi nich Samuel Eliot Morison, Perry Miller či Ralph Gabriel. Všetkých spájalo obdiv k puritanizmu, ktorý vnímali ako najdôležitejší faktor formovania Nového Anglicka.¹² Morison bol presvedčený, že práve to, že puritáni mali silnú vieru vo svoje idey (medzi ne patrila napr. predestinácia), im pomohlo povzniesť novú krajinu duchovne ale aj materiálne napriek nepriaznivým podmienkam prostredia. Kritizoval znevažovanie puritánstva progresívnymi historikmi a takisto ich sympatie k pacifizmu. Podrobnú analýzu puritánskych myšlienok poskytol až Perry Miller, ktorý sa zamerával na ich epistemológiu, prírodnú filozofiu, rétoriku, literárny štýl či teológiu.¹³ Vo svojej knihe *"The New England Mind"* (1939), v ktorej čerpal predovšetkým z kázni puritánskych kňazov, Miller napísal: „*Puritanizmus som považoval za samozrejmosť a vychádzajúc z faktu jeho existencie, nech už vznikol akokoľvek, snažil som sa zistiť, čo zastával, aký duch a aké myšlienky ho inšpirovali a o čo sa usiloval, aké kombinácie vytvoril zo starších myšlienok a čo k nim pridal vlastné a čo napokon v najširšom zmysle slova možno povedať, že znamenal alebo stále znamená ako živá sila. Domnievam sa, že puritanizmus bol jedným z hlavných prejavov západného intelektu a že dosiahol organizovanú syntézu pojmov, ktoré sú pre našu kultúru zásadné, a preto si vyžaduje najserióznejšie skúmanie.*“¹⁴ Ralph Gabriel sa už vo svojom výskume zamerával na myšlienky 19. a 20. storočia, pričom hľadal presvedčenia, ktoré pomáhali Američanom v čase rozširujúcej sa totality v prvej polovici 20. storočia. Zdôrazňoval úzky vzťah medzi náboženstvom a humánnymi americkými hodnotami demokracie. Jeho kniha *"The Course of American Democratic Thought: An Intellectual History since 1815"* (1956) je typickým dielom intelektuálnej historiografie. Po druhej svetovej vojne sa začali tieto dve tradície (Egglestonova a Tylerova) skúmania dejín ideí zblížovať a hľadať to, čo ich spája a nie rozdeľuje.¹⁵

Lovejoy a vytvorenie samostatného odboru dejín ideí (History of ideas)

Amerika sa stala miestom nielen zrodu dejín ideí a neskorších intelektuálnych dejín, ale aj miestom, kde sa tento historický žáner stal samostatným akademickým odborom. K tomuto historickému smeru sa hlásila progresívna New History ale aj konzervatívni historici so záujmom o politické myslenie. Po roku 1933 do USA začali imigrovať nemeckí historici (prevažne väčšina študentov Friedricha Meineckeho (viď neskôr), ktorá mala zväčša židovský

¹² Nové Anglicko (New England) je región na severovýchode Spojených štátov, ktorý zahŕňa štáty Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island a Connecticut. Región bol osídlený anglickými puritánmi, ktorí prechovávali odpor k záhaľke a k luxusu, čo poslúžilo k potrebám novovznikajúcich komunit, kde bolo treba vykonať obrovské množstvo práce.

New England. [online]. [cit.2024-01-17]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/place/New-England>>.

¹³ SKOTHEIM, R. A. *The Writing of American Histories of Ideas*, s. 272-274.

¹⁴ „*I have taken Puritanism for granted, and starting from the fact of its existence, however it may have come into being, have sought to discover what it held, what spirit and what thoughts inspired it and to what it aspired, what combinations it made of older ideas and what it added of its own, and what finally, in the broadest terms, it can be said to have meant or still to mean as a living force. I assume that Puritanism was one of the major expressions of the Western intellect, that it achieved an organized synthesis of concepts which are fundamental to our culture, and that therefore it calls for the most serious examination.*“

MILLER, Perry. *The New England Mind : The Seventeenth Century*. New York : The Macmillan Company, 1939, s. viii.

¹⁵ SKOTHEIM, R. A. *The Writing of American Histories of Ideas*, s. 275-278.

pôvod), ktorí výrazne inklinovali k dejinám ideí. Títo akademickí emigranti podnecovali intelektuálne interpretácie nemeckých totalitných pomerov. Zlyhania niektorých postulátov New Deal a prechod na globálnejšiu zahraničnú politiku počas druhého funkčného obdobia amerického prezidenta Franklina Delano Roosevelta otriasli progresívnymi princípmi New History a to nielen s ich vierou v pokrok ale aj s ich názormi na materialistický základ amerických ideálov. Americkí historici začali písať o škodlivých účinkoch myšlienok v dejinách, ktoré sa spájali s nacionalizmom, darvinizmom, liberalizmom či komunizmom.¹⁶

Arthur Oncken Lovejoy (* 10. október 1873, Berlín, Nemecko – † 30. december 1962, Baltimore, Maryland, USA) bol americký filozof a historik, ktorý ako profesor na Univerzite Johns Hopkinsa, kde pôsobil v rokoch 1910 až 1939, v roku 1923 zaviedol pravidelné stretnutia "*Klubu histórie myšlienok*" ("*History of Ideas Club*"). Klub sa stretával šesťkrát ročne a jeho členmi nemuseli byť profesori z tejto univerzity a ani profesori celkovo. V prostredí klubu pravidelne zazneli prednášky aj študentov dejín ideí zo všetkých kútov sveta. „*Cieľom klubu bolo historické štúdium vývoja a vplyvu všeobecných filozofických koncepcií, etických myšlienok a estetických mód v okcidentálnej literatúre a ich vzťahov k prejavom tých istých myšlienok a tendencií v dejinách filozofie, vedy a politických i sociálnych hnutí.*“¹⁷

Lovejoy po svojom odchode do dôchodku v roku 1940 založil aj vedecký časopis "*Journal of the History of Ideas*", ktorý pôsobí dodnes. V roku 1936 Lovejoy vydal dielo "*Velká reťaz bytia : Štúdium histórie idey*" ("*The Great Chain of Being : A Study of the History of an Idea*"),¹⁸ ktorého prvá kapitola poskytla všeobecný prehľad toho, čo má byť programom a obsahom štúdia dejín myšlienok. Hoci Lovejoy bol postavou, ktorá sa najviac spájala s dejinami ideí, iní ako George Boas a Philip Wiener, zohrali kľúčovú úlohu pri definovaní odboru a časopisu už počas Lovejoyovho života. Lovejoy je všeobecne uznávaný ako hlavný teoretik a praktik tejto školy.¹⁹ Na margo, intelektuálny historik Richard Whatmore však uvádza, že prvý vedecký časopis venovaný dejinám ideí začal vychádzať už v roku 1936 vo Švédsku s názvom "*Lychnos : Lärdomshistoriska samfundets årsbok*" ("*Lychnos : A yearbook for the history of ideas and science*"), ktorý redigoval Johan Nordström, prvý držiteľ vtedy novej profesúry dejín ideí a vzdelanosti na univerzite v Uppsale.²⁰

Arthur Lovejoy definoval dejiny ideí v prvom čísle časopisu "*Journal of the History of Ideas*" v roku 1940 ako: „*Náležite analytické a kritické skúmanie podstaty, genézy, vývoja, šírenia, vzájomného pôsobenia a účinkov myšlienok, ktoré si celé generácie ľudstva vážili, hádali sa kvôli nim a boli nimi ovplyvňované.*“²¹ Táto definícia bola dlho neprekonanou

¹⁶ SCHULIN, E. German 'Geistesgeschichte', American 'Intellectual History' and French 'Histoire des Mentalités' since 1900, s. 203-204.

¹⁷ ALLEN, Don Cameron. Foreword. In: LOVEJOY, Arthur Oncken. *Essays in the History of Ideas*. Baltimore : Johns Hopkins University, 2019, s. vii.

¹⁸ LOVEJOY, Arthur Oncken. *The Great Chain of Being : A Study of the History of an Idea*. Cambridge : Harvard University Press, 1976. 382 s.

¹⁹ Viac informácií: WILSON, Daniel J. *Arthur O. Lovejoy and the quest for intelligibility*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1980. 248 s.

²⁰ WHATMORE, R. *What is Intellectual History?*, s. 27.

²¹ "a duly analytical and critical inquiry into the nature, genesis, development, diffusion, interplay and effects of the ideas which generations of men have cherished, quarrelled over, and apparently been moved by."

a najbližšie desaťročia nemennou podstatou výskumu dejín ideí. Myšlienky resp. idey, ktoré boli predmetom Lovejoyovho štúdia, podľa tejto širokej definície pochádzali z obsiahleho spektra a prostredia. Mohli to byť myšlienky z akejkoľvek disciplíny alebo činnosti, či už z prostredia vedy, umenia, literatúry, náboženstva, politiky alebo filozofie. Podľa Lovejoya sa v tom čase venovalo historickému štúdiu myšlienok a ich úlohe v ľudských záležitostiach až dvanásť hlavných odborov ako dejiny filozofie, dejiny vedy, folklór resp. etnografia, dejiny jazyka či sémantika, dejiny náboženských presvedčení a teologických doktrín, literárne dejiny, komparatívna literatúra, dejiny umenia, hospodárske dejiny spolu s dejinami ekonomickej teórie, dejiny vzdelávania, politické a sociálne dejiny a časť sociológie, ktorá sa zaoberala históriou. Lovejoy videl problém v tom, že tieto jednotlivé disciplíny pracovali izolovane a spoločne svoj výskum nekonzultovali.²²

Vo svojej prvej kapitole v knihe *"The Great Chain of Being"* vytvoril koncept "jednotka-myšlienka" (concept *"unit-idea"*) ako základnú metódu historickej analýzy pri skúmaní filozofického diela alebo myšlienkového hnutia. *„Pod dejinami ideí mám na mysli niečo konkrétnejšie a zároveň menej obmedzené ako dejiny filozofie. Odlišuje sa predovšetkým charakterom jednotiek, ktorými sa zaoberá. [...] postup možno povedať - hoci toto prirovnanie má svoje nebezpečenstvo - je do istej miery analogický s analytickou chémiou. Napríklad pri spracúvaní dejín filozofických doktrín rozoberá pevne stanovené jednotlivé systémy a pre svoje vlastné účely ich rozkladá na jednotlivé prvky, na to, čo možno nazvať ich jednotkovými ideami.“*²³ Lovejoy prirovnal dejiny ideí k analytickej chémii, kde by "jednotková myšlienka" predstavovala elementárny atóm chémie, nejakým spôsobom prirodzene danú a neredukovateľnú formu, ktorá si zároveň zachováva svoj konzistentný a univerzálny tvar a význam počas celej histórie, napriek tomu, že sa môže kombinovať s inými atómami a vytvárať molekuly.²⁴ Ako nevhodný príklad jednotnej idey uviedol ideu Boha, ktorá znamená niečo iné pre Aristotela a niečo iné pre Židov v Starom zákone, hoci teológia kresťanstva spojila obe tieto filozofie dokopy. Takisto doktríny a dogmy, ktoré končia väčšinou príponou "-izmus" či "-ita" (napr. idealizmus, romantizmus, pragmatizmus, totalita, komunizmus atď.), zvyčajne nie sú touto jednotkou, pretože spravidla neoznačujú jednu doktrínu, ale podľa neho niekoľko odlišných a často protichodných doktrín, ktoré zastávajú jednotlivci či skupiny. Práve historik ideí by sa mal zaujímať o pretrvávajúce dynamické idey, ktoré majú vplyv v dejinách myslenia a vyskytujú sa v oblastiach ako filozofia, veda, literatúra, umenie, náboženstvo či politika. Lovejoy bol presvedčený, že tieto oblasti majú spoločné viac, ako sa zdá. Navrhoval takisto pri skúmaní myšlienok ignorovať ich národné

LOVEJOY, Arthur. Reflections on the History of Ideas. In *The Journal of the History of Ideas*, roč. 1 (1940), č. 1, s. 8.

²² LOVEJOY, Arthur Oncken. *Essays in the History of Ideas*. Baltimore : Johns Hopkins University, 2019, s. 2.

²³ „By the history of ideas I mean something at once more specific and less restricted than the history of philosophy. It is differentiated primarily by the character of the units with which it concerns itself. [...] procedure may be said - though the parallel has its dangers - to be somewhat analogous to that of analytic chemistry. In dealing with the history of philosophical doctrines, for example, it cuts into the hard-and-fast individual systems and, for its own purposes, breaks them up into their component elements, into what may be called their unitideas.“

LOVEJOY, A. O. *The Great Chain of Being*, s. 3.

²⁴ WICKBERG, Daniel. In the Environment of Ideas: Arthur Lovejoy and the History of Ideas as a Form of Cultural History. In *Modern Intellectual History*, roč. 11 (2014), č. 2, s. 446.

a jazykové hranice.²⁵ „Lebo vcelku nepochybne existuje viac spoločného, pokiaľ ide o základné myšlienky, vkus a morálny temperament, medzi typickým vzdelaným Angličanom, Francúzom alebo Talianom z neskorého šestnásteho storočia než medzi Angličanom z tohto obdobia a Angličanom z roku 1730, 1830 alebo 1930.“²⁶ Dejiny ideí sa charakteristicky zaoberajú špecifickými jednotkovými ideami v kolektívnom myslení veľkých skupín ľudí. Snažia sa skúmať také myšlienky, ktoré sa „udomácnili“ vo viere, v predsudkoch, vo vkuse, atď. a sú integrálnou súčasťou myslenia mnohých ľudí. Podľa Lovejoya nie je možné historické poznanie najväčších spisovateľov určitého veku bez poznania ich všeobecného zázemia v intelektuálnom živote a všeobecných morálnych a estetických hodnôt daného veku. Iba skutočným historickým skúmaním povahy a vzájomných vzťahov vtedajších všeobecne rozšírených ideí je možné zistiť podstatu tohto zázemia.²⁷ Vhodným príkladom takéhoto skúmania je Lovejoyova esej, v ktorej rozobral biblický barokový epos „Stratený raj“ od anglického básnika Johna Milтона: „...aby sme rozpoznali, čo je charakteristické pre jeho štýl alebo pre jeho myšlienky, je potrebné mať rozsiahle a pomerne podrobné znalosti o prejavoch tých istých myšlienok inde, najmä medzi jeho súčasníkmi a medzi jeho predchodcami, o ktorých sa vie alebo o ktorých sa dá predpokladať, že ich poznal. Je rovnako nemožné oceniť typické vlastnosti básnikovej mysle a jeho umenia, keď vyjadruje všeobecnú myšlienku, bez toho, aby sme poznali túto myšlienku a aj jej iné prejavy, ako je nemožné oceniť umenie obrazu „Zvestovania“ bez toho, aby sme poznali prvú kapitolu Lukášovho evanjelia a nevideli žiadne iné obrazy s rovnakým námetom. Dejiny myšlienok u Milтона však z veľkej časti podľa bežnej klasifikácie „predmetov“ nepatria do oblasti anglickej literatúry; patria do dejín filozofie, teológie, náboženskej poézie v iných jazykoch, vedy, reholných doktrín a vkusu.“²⁸

Marxisti a pozitivistickí historici odmietali dejiny ideí ako falošnú disciplínu, pretože nie je založená na hypostáze, keďže podľa nich myšlienky nie sú veci, a preto nemôžu mať ani svoje dejiny.²⁹ Za zmienku stojí aj vzťah Lovejoya ku komunistickej ideológii na akademickej pôde. Hoci Lovejoy bol vždy horlivým zástancom občianskych slobôd, obzvlášť slobody prejavu v akademickom prostredí, tak voči komunizmu zaujal značne kritický a odmietavý postoj. Bol zásadne proti tomu, aby členovia komunistickej strany v Amerike

²⁵ LOVEJOY, A. O. *The Great Chain of Being*, s. 4-6, 15-19.

²⁶ „For there was doubtless, on the whole, more in common, in fundamental ideas and tastes and moral temper, between a typical educated Englishman and a Frenchman or Italian of the later sixteenth century than between an Englishman of that period and an Englishman of the 1730's or the 1830's or the 1930's.“

LOVEJOY, A. O. *The Great Chain of Being*, s. 18.

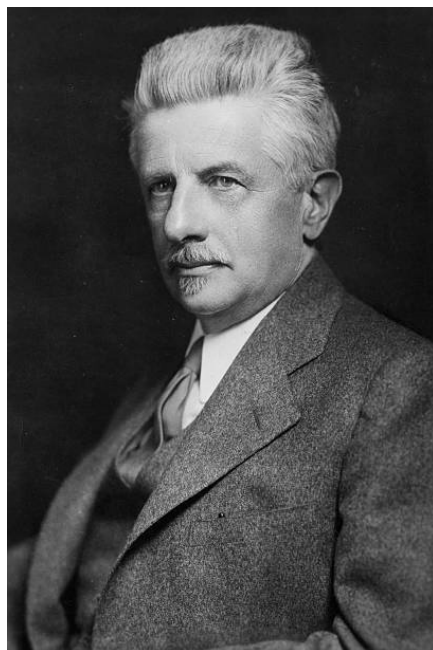
²⁷ LOVEJOY, A. O. *The Great Chain of Being*, s. 19-20.

²⁸ „Even to recognize what is distinctive of either his style or his thought as distinctive, it is necessary to have both an extensive and a fairly intimate acquaintance with manifestations of the same ideas elsewhere, especially among his contemporaries and among those of his predecessors with whom he is known, or can be fairly presumed, to have been acquainted. It is as impossible to appreciate the characteristic qualities of a poet's mind and art, when he is expressing a general idea, without knowing the idea and also other expressions of it, as it is to appreciate the art of a painting of the Annunciation without knowing the first chapter of the Gospel of Luke and without having seen any other paintings of the same subject. But the history of the ideas in Milton in great part does not, by the conventional classification of " subjects," lie in the field of English literature; it belongs to the history of philosophy, of theology, of religious poetry in other languages, of science, of resthetic doctrines, and of taste.“

LOVEJOY, A. O.. *Essays in the History of Ideas*, s. 4.

²⁹ BEISER, Frederick. History of Ideas: A Defense. In: CAPPELEN, Herman – SZABÓ GENDLER, Tamar – HAWTHORNE, John. *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*. Oxford : Oxford University Press, 2016, s. 506.

boli prijímaní na univerzity. Odsudzoval komunistický režim v Sovietskom zväze i samotný leninizmus, ktorý vnímal ako obrovskú hrozbu pre západný svet. Hlavnou príčinou, prečo mali byť komunistickí akademici vylúčení z univerzít, bola podľa neho ich lojalita voči komunistickej strane, kvôli ktorej nemohli slobodne bádať. Podľa Lovejoya bolo cieľom komunistov zničiť západný kapitalistický systém, a preto komunistickí akademici nesmeli mať slobodu zničiť slobodu na univerzitách.³⁰

Obr. 3 – Arthur Oncken Lovejoy
Zdroj: <www.prabook.com>

Geistesgeschichte a jeho kritika Lovejoyových dejín ideí

Predstavy Lovejoya o myšlienkach v histórii boli vo filozofickom aj historickom diskurze viackrát spochybnené. Nemenné prvky alebo (v jeho žargóne) unit-ideas sú podľa mnohých dnešných výskumníkov histórie ideí len karikatúrou tejto disciplíny, akosi víziou večných platónskych foriem. Úlohou historika bolo podľa Lovejoya nájsť základnú podstatu myšlienky, ktorá je nemenná v čase a priestore. Dejiny ideí, tak ako ich predstavil Lovejoy, boli radikálne dekontextualizujúcou disciplínou, ktorá vytrhávala myšlienky zo svojho prirodzeného prostredia, čím sa vymazali historické rozdiely. Spočiatku kritika Lovejoyovho prístupu pochádzala predovšetkým z prostredia smeru *Geistesgeschichte* a nasledovníkov po zakladateľovi tohto smeru, ktorý bol inšpirovaný hermeneutikou³¹ Wilhelmovi Diltheyovi.³²

³⁰ LOVEJOY, Arthur Oncken. Communism versus Academic Freedom. In: *The American Scholar*, roč. 18 (1949), č. 3, s. 332-337.

³¹ Pojem hermeneutika je odvodený z gréckeho slova "*herméneuein*" (vykladať, objasňovať), resp. od mena gréckeho antického boha Herma, ktorý bol darcom jazyka a písma. Hermeneutika pôvodne znamenala umenie interpretácie textov. V súčasnosti má širší význam, predstavuje metodologický postup humanitných vied (napr. teológie, filozofie, histórie, hudby, pedagogiky, práva) pri interpretácii objektívnych výsledkov rozumovej činnosti človeka (napr. texty, hudba, zákony a pod.) na základe ich porozumenia. Metóda je zameraná na výklad, vysvetlenie a pochopenie myšlienok, textov, teórií, udalostí a podobne, ktoré sa usiluje vykladať v ich širokom kontexte spolu s zaangažovaním autorovho výkladu (jeho pochopenia a jeho uhla pohľadu). Za prvého významného predstaviteľa modernej hermeneutiky je považovaný nemecký romantický filozof Friedrich Daniel

Presadzovatelia pojmu "Zeitgeist"³³ hájili formu kultúrnej špecifickosti a holizmu,³⁴ ktorú vnímali v rozpore s analytickou metódou Lovejoya. Prvú významnejšiu kritiku uštedril Lovejoyovým analytickým metódam prezentovaným v jeho článku o vplyve romantizmu na hitlerizmus³⁵ rakúsky filológ a historik Leo Spitzer, ktorý v nich videl postup ničiaci a znemožňujúci pochopiť organický celok. Navrhol na skúmanie myšlienok syntetické *Geistesgeschichte* namiesto analytických dejín ideí, ktoré vnímajú celok len ako súhrn častí. Ako uvádza, analytický postup ničí organickú jednotu a znemožňuje pochopenie celku: „Nepopieram možnosť napísať dejiny jednej myšlienky, ale v takom prípade musí táto myšlienka zostať vo svojej vlastnej klíme, to znamená v rámci jednej konkrétnej vedy alebo oblasti činnosti. [...] V protiklade k takejto *histoire des idées* s jej príklonom k naturalistickým a atomistickým metódam aplikovaným na dejiny ľudskej mysle navrhujem *Geistesgeschichte*, v ktorej Geist nepredstavuje nič hrozivo mystické alebo mytologické, ale jednoducho súhrn znakov daného obdobia alebo hnutia, ktoré sa historik snaží vidieť ako jednotu – a ktorých vplyv, na rozdiel od filozofie encyklopedistov a pozitivistických matematikov, v skutočnosti predstavuje viac ako súhrn častí.“³⁶

Ernst Schleiermacher (1768 – 1834), ktorý interpretáciu textu zameral na lingvistické porozumenie zmyslu i psychologické porozumenie autorovho zámeru.

Viac informácií: *Hermeneutika* [online]. Encyclopaedia Beliana. [cit. 2022-09-11]. Dostupné na internete: <<https://beliana.sav.sk/heslo/hermeneutika>>.

³² Wilhelm Dilthey (1833 – 1911) načerpal väčšinu svojej inšpirácie z diel Friedricha Schleiermachera o hermeneutike, ktorú chápal ako metódu duchovných (humanitných) vied určenú na vysvetľovanie realizácie ducha v dejinách. Hermeneutika, ktorá bola pôvodne metódou výkladu a interpretácie umeleckých textov v rámci klasickej jazykovedy, sa tak od čias W. Diltheyho stala základnou výskumnou metódou humanitných vied. V súčasnosti hermeneutika dostala širší spoločenskovedný a filozofický, resp. lingvisticko-filologický zmysel ako metóda porozumenia v humanitných vedách, v rámci čoho je dôležitý rečový charakter porozumenia.

Viac informácií: *Hermeneutika* [online]. Encyclopaedia Beliana. [cit. 2022-09-11]. Dostupné na internete: <<https://beliana.sav.sk/heslo/hermeneutika>>.

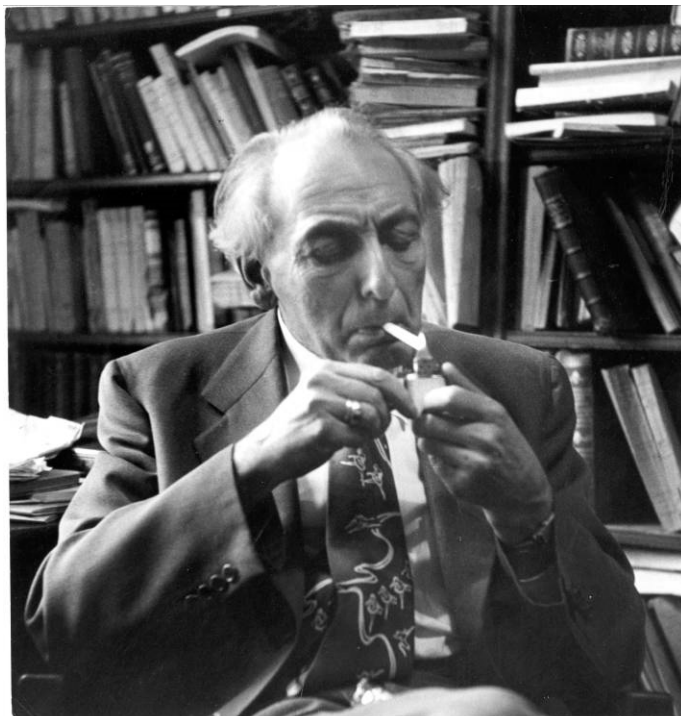
³³ Zeitgeist (v nemčine "duch času" alebo "duch doby") je všeobecný súbor myšlienok, presvedčení, pocitov atď., ktorý je typický pre konkrétne obdobie histórie. Ide o vedecký pojem v rámci filozofie, ktorý prvýkrát použil filozof Christian Adolph Klotz v diele "Genius seculi" ("Duch storočia", 1760), pričom latinský termín "genius seculi" preložil do nemčiny slovom "Zeitgeist". Tento pojem sa udomácnil vo viacerých jazykoch vrátane angličtiny. Termín sa stal známym až vďaka nemeckému filozofovi Johannovi Herderovi. *Zeitgeist*. [online]. [cit.2024-02-04]. Dostupné na internete: <<https://www.dictionary.com/browse/zeitgeist>>.

³⁴ Holizmus (z gréckeho slova "holon" = celok) je filozofiou celostnosti. Tento myšlienkový smer z 20. storočia zdôrazňuje prioritu celku pred časťou. Pojem zaviedol juhoafrický filozof a štátnik Jan Christiaan Smuts (1870 – 1950).

³⁵ LOVEJOY, Arthur. The Meaning of Romanticism for the Historian of Ideas. In: *The Journal of the History of Ideas*, roč. 2 (1941), č. 3, s. 257-278.

³⁶ „I do not deny the possibility of writing a history of one idea; but in that case the idea must remain in its proper climate—that is, within the limits of one definite science or field of activity [...] In opposition to such an *histoire des idées*, with its bias for naturalistic and atomistic methods applied to the history of the human mind, I propose a *Geistesgeschichte*, in which Geist represents nothing ominously mystical or mythological, but simply the totality of the features of a given period or movement which the historian tries to see as a unity—and the impact of which, the philosophy of the Encyclopedists and positivistic mathematicians to the contrary, does in fact amount to more than that of the aggregate of the parts.“

SPITZER, Leo. *Geistesgeschichte* vs. History of Ideas as Applied to Hitlerism. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 5 (1944), č. 2, s. 202-203.

Obr. 4 – Leo Spitzer.

Zdroj: <www.jscholarship.library.jhu.edu>.

V známej diskusii medzi Lovejoyom a Spitzerom³⁷ v roku 1944 Spitzer tvrdil, že história myšlienok abstrahuje myšlienky z ich špecifického kultúrneho, duchovného a emocionálneho kontextu a pritom nedokáže pochopiť kultúrny celok, pretože berie svoj význam len zo systému ideí konkrétneho historického momentu, pričom v určitom časovom období nemôže existovať identita myšlienok, iba lokálny význam. V tejto diskusii bol Spitzer na strane poňatia kultúry, ktorá bola totalistická a homogenizujúca. Lovejoy naopak hájil pluralitné chápanie kultúry, čiže predstavu, že myšlienky môžu vytvárať historické prostredie sužované vnútornými rozpormi odvodenými z logiky myšlienok zdedených z minulosti.³⁸ Spitzer kritizoval to, že Lovejoy odmietol používať vo svojom článku termín "romantizmus" považujúc ho za neuchopiteľný celok, ktorý nemožno jednoznačne definovať a namiesto toho skúmal len jednotlivé myšlienky charakteristické preň. Ešte negatívnejšie vnímal to, že Lovejoy rovnaké myšlienky resp. vlastnosti typické pre romantizmus sledoval pri hitlerizme odhliadnuc od toho, či majú pre hitlerovský systém odlišný stupeň významu. „*Táto metóda sa mi zdá chybná a musí viesť k chybným záverom; a ako dôsledok mojich námietok voči jeho metóde musím namietat' aj voči jej výsledkom, ktoré spočívajú nielen v pochybnej charakteristike hitlerizmu, ale čo je oveľa dôležitejšie, v závere, že za súčasné udalosti možno viniť veľkých romantických mysliteľov. [...] Lebo hoci jedna vec je povedať, že nacistickí vodcovia sa zmocnili určitých romantických myšlienok a prekrútili ich tak, aby slúžili ich cieľom, úplne iná vec je povedať, že tieto myšlienky pôsobili na ľudí nepretržite a uľahčili im prijatie hitlerizmu.*“³⁹ Neopomenul ani fakt, že oproti romantizmu v 19. storočí si hitlerizmus

³⁷ SPITZER, L. Geistesgeschichte vs. History of Ideas as Applied to Hitlerism, s. 204-219.

³⁸ WICKBERG, D. In the Environment of Ideas, s. 446-447.

³⁹ „*This method seems to me erroneous, and bound to lead to erroneous conclusions; and as a corollary to my objections to his method, I must object also to its results-which consist not only of a questionable*

získaval svojich stúpcov z celkom iných vrstiev spoločnosti (a nebola to práve vzdelaná a čítajúca verejnosť).

Geistesgeschichte sa zaoberali prevažne myšlienkovými prúdmi v mentalitách v spojitosti so sociálnou klímou a politickými zmenami, pričom oproti dejinám ideí mali o niečo bližšie ku kultúrnym dejinám. V prvej polovici 20. storočia sa postupne súčasťou výskumu Geistesgeschichte stali aj kultúrne dejiny, historia sacra (ktorá sa zaujímala o dejiny náboženského vývoja, cirkevné dejiny a dejiny náboženských dogiem ako protiklad svetových profánnych dejín), či dejiny verejnej mienky (ktoré boli opozíciou voči histórii politických elít a vlád, pričom sa zaoberali tým, ako jednotlivé národy ovplyvňovali prostredníctvom pamfletov, tlače či kníh ich vlády). Pod vplyvom Wilhelma Wundta, Karla Lamprechta a vyššie spomínaného Wilhelma Diltheyho sa skúmanie dejín v Nemecku preorientovalo zo sociálno-ekonomickej, politickej a právnej sféry na psychologicko-intelektuálnu. Práve Diltheyovi žiaci priradili pedagogické vedy, dejiny umenia a literatúry ku Geistesgeschichte. Jeho študent a najvýznamnejší predstaviteľ tohto smeru Friedrich Meinecke⁴⁰ použil intelektuálny prístup aj na politické dejiny a vytvoril tak "politické dejiny ideí" známe ako *Ideengeschichte*. Meineckov výskum sa zaoberal len konzervatívnymi ideami, čo mu bolo vyčítané aj zo strany jeho študenta, nemeckého marxistu Eckarta Kehra, ktorý po nástupe Hitlera v roku 1933 emigroval do USA. Pod výrazným vplyvom zase iných Meineckových žiakov, ktorí ako Židia emigrovali z Nemecka počas druhej svetovej vojny, sa v Spojených štátoch po druhej svetovej vojne rozvinul prístup sociálnych dejín ideí. Medzi nich patrili Hans Baron, Felix Gilbert, Hajo Holborn, či Gerhard Masur. Títo emigranti podnecovali na americkej akademickej pôde intelektuálne interpretácie vtedajších nemeckých totalitných pomerov. Po roku 1945 sa Geistesgeschichte zamerala na sprostredkovanie západných duchovných hodnôt, po tom ako boli degradované nacizmom a na hľadanie odpovedí na fenomén nacizmu a jeho korene vo Weimarskej republike. V 50. rokoch začal historický smer Geistesgeschichte značne upadať. V nasledujúcom období pribudli už len knihy Hans-Joachima Schoepsa či Erwina Hölzla.⁴¹

characterization of Hitlerism, but, what is far more important, of the conclusion that present events can be blamed on the great Romantic thinkers. [...] For while it is one thing to say that the Nazi leaders have seized upon certain Romantic ideas, distorting them to serve their purpose, it is quite another to say that these ideas worked continuously upon the people, making it easier for them to accept Hitlerism."

SPITZER, L. Geistesgeschichte vs. History of Ideas as Applied to Hitlerism, s. 200.

⁴⁰ Friedrich Meinecke (1862 – 1954) bol popredným nemeckým historikom prvej polovice 20. storočia a spolu so svojim učiteľom Wilhelmom Diltheyom zakladateľom modernej intelektuálnej historiografie v Nemecku. Pôsobil ako profesor v Strassburgu, Freiburgu im Breisgau a napokon v Berlíne. Bol redaktorom najvýznamnejšieho nemeckého historického časopisu "*Historische Zeitschrift*" od roku 1896 až do roku 1935, kedy bol odvolaný nacistickým režimom. Vplyvom dvoch svetových vojen prešiel istým vývojom svojich politických názorov. Na počiatku bol obdivovateľom Bismarcka a mocenského štátu a po vypuknutí druhej svetovej vojny podporoval nacistickú inváziu do Poľska. Po vojne kritizoval nacistický režim a stal sa umierneným liberálom, ktorý zdôrazňoval humanistické hodnoty v nemeckej minulosti. Počas celého svojho života však bez akejkoľvek zmeny verejne vyjadroval svoje antisemitské predsudky.

Friedrich Meinecke: German historian. [online]. [cit.2024-02-04]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Meinecke>>.

⁴¹ SCHULIN, E. German 'Geistesgeschichte', American 'Intellectual History' and French 'Histoire des Mentalités' since 1900, s. 195-199, 202-203, 207.

Obr. 5 – Friedrich Meinecke

Zdroj: <www.faz.net>

Begriffsgeschichte alebo pojmová história

Po smrti Lovejoya sa dejiny ideí (*history of ideas*) postupne rozdelili na dve vetvy: intelektuálne dejiny (*intellectual history*), ktoré skúmali myšlienky konkrétneho človeka, hnutia, školy alebo epochy; a históriu pojmov (*history of concepts*, *Conceptual history*), v Nemecku známe ako *Begriffsgeschichte*, ktorá študovala vývoj a zmeny pojmov u rôznych osôb, hnutí, škôl alebo epoch. *Begriffsgeschichte* sa pokúša skúmať pojmy podobne ako napríklad skúma etymológia⁴² slov.⁴³ Sú v podstate druhom kultúrnej histórie zameranej na sémantické zmeny a sociálny i politický kontext ideí, pričom ich program závisí od metahistorických úvah pri určovaní významov, ktoré sa skrývajú za analyzovanými kľúčovými slovami.⁴⁴ Obe vetvy využívali metódy, ktoré mali svoj pôvod v nemeckom historizme 19. storočia a to: kritické (na posudzovanie pravosti prameňov), genetické (na určovanie pôvodu a príčin), holistické (na zaraďovanie historických javov do kontextu prekračovaním disciplinárnych hraníc) a individualizačné (na určovanie toho, čo je pre historický jav jedinečné).⁴⁵

V západnom Nemecku od 50. rokov 20. storočia vznikala *Begriffsgeschichte*, tiež známa ako "pojmová história", ktorá sa vyvinula zo starších nemeckých filologických tradícií,

⁴² Etymológia je jazykovedná disciplína, ktorá skúma pôvod, prvotný význam, vývoj a históriu slov alebo ich morfémy pomocou analýzy morfolologickej stavby zo súčasného i historického aspektu. Pri tomto výskume sa vo veľkej miere využíva porovnávacie štúdium príbuzných jazykov a staršie vývojové štádium príslušného jazyka.

⁴³ BEISER, F. *History of Ideas: A Defense*, s. 506.

⁴⁴ KELLEY, Donald Reed. *The Descent of Ideas : The History of Intellectual History*. New York : Routledge, 2017, s. 303.

⁴⁵ BEISER, F. *History of Ideas: A Defense*, s. 506.

dejín filozofie, hermeneutiky, právnych dejín a historiografie. Termín "Begriffsgeschichte" pravdepodobne ako prvý použil Georg Wilhelm Friedrich Hegel. V povojnovom Nemecku sa tomuto smeru venoval Erich Rothacker v spolupráci s Hans-Georgom Gadamerom a s Joachimom Ritterom, ktorí sa združovali okolo časopisu "Archiv für Begriffsgeschichte" (vychádzajúci od roku 1955). Begriffsgeschichte hoci v sebe spájala dejiny ideí, filozofie, politického a sociálneho myslenia, tak mala svoje vlastné problémy a metódy. Snaha nemeckých historikov skúmať dejiny pojmov vyústila do vydania troch hlavných diel tohto smeru: trinásťzväzkového slovníka "Historisches Wörterbuch der Philosophie" od Joachima Rittersa, Karlfrieda Gründera a Gottfrieda Gabriela (zväzky vychádzajúce v rokoch 1971 až 2007 obsahovali najrozsiahlejšie spracovanie filozofických pojmov a problémov, aké bolo vôbec k dispozícii); osemzväzkového lexikónu s názvom "Geschichtliche Grundbegriffe : Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland" (vyšiel postupne v rokoch 1972 až 1997 a zameriaval sa na politické a sociálne koncepcie predovšetkým v nemecky hovoriacej Európe), ktorého editormi boli historici Otto Brunner, Werner Conze a Reinhart Koselleck; a napokon doteraz vychádzajúceho diela "Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680-1820" od zostavovateľov Rolfa Reicharda a Eberharda Schmitta. Napriek rozdielom v ich obsahu sú tieto tri nemecké lexikóny výrazne podobné.⁴⁶ Tento nový prístup mal nahradiť staršie vedecké práce spojené s *Geistesgeschichte* a *Ideengeschichte*, z ktorých ani jedna nekladla dôraz na sociálnu a hospodársku kontextualizáciu⁴⁷ textov. Pravdepodobne Levojoyovi a jeho prístupu by bola najbližšia *Ideengeschichte* vedená Friedrichom Meineckem a jeho školou. *Begriffsgeschichte* pod vedením Reinharta Kosellecka na univerzite v Bielefelde bola zameraná na vysvetlenie podstaty moderného nemeckého myslenia s cieľom vyhnúť sa krajným ideológiám, ktoré dovtedy používali chybné teleológie⁴⁸ ideí. Základom malo byť empirické štúdium ľudskej spoločnosti kompatibilné s lingvistickým štúdiom jazyka s dôrazom na vzťah medzi pojmami a skutočnosťou. Skúmanie konceptuálnych dejín sa onedlho rozšírilo do Číny, Fínska, Francúzska, Holandska, Škandinávie a Latinskej Ameriky.⁴⁹

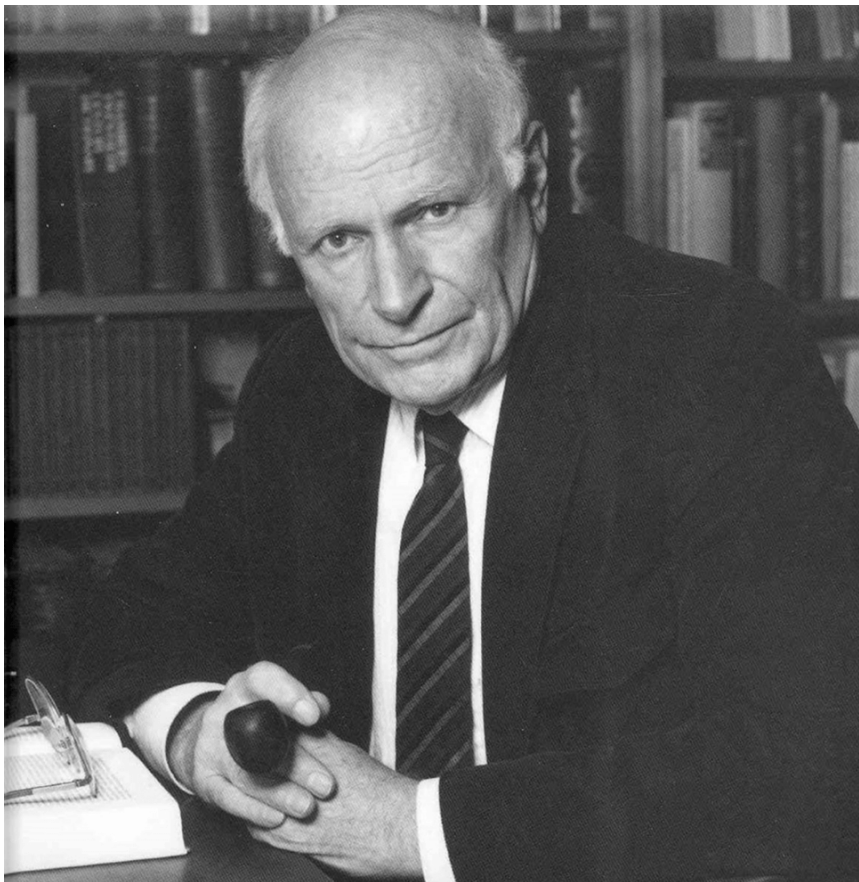
⁴⁶ RICHTER, Melvin. Begriffsgeschichte and the History of Ideas. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 48 (1987), č. 2, s. 259, 247-249.

⁴⁷ Kontextualizácia (angl. *contextualization*) je proces posudzovania niečoho v jeho vlastnom kontexte (čiže v situácii v ktorej existuje alebo sa odohráva), čo môže pomôcť pri jeho pochopení.

⁴⁸ Teleológia (z gréc. τέλος, telos je koniec, cieľ, zámer) je filozofické učenie o účelnosti všetkého svetového prírodného i spoločenského diania a vývoja, ktoré podľa tejto náuky prebieha podľa vopred daného plánu k určenému cieľu.

⁴⁹ WHATMORE, R. *What is Intellectual History?*, s. 30-33.

Melvin Richter vo svojej štúdií rozobral rozdielnosti ale aj podobnosti medzi Lovejoyovými dejinami ideí a nemeckou Begriffsgeschichte. Ako prvé porovnal ich základné skúmané jednotky „pojmem“ (nemecky "Begriff") a „ideu“ (anglicky "idea"), ktoré sú vo filozofickom diskurze takmer synonymami a ich významy sa dajú určiť len v kontexte teórie. Begriffsgeschichte označuje prax využívania pojmov a ich histórie na analýzu myslenia v minulosti, pričom neverí, že tá istá jednotková idea (unit-idea) môže byť bez zmeny svojho významu v rôznych obdobiach. Dejiny ideí a história pojmov sa líšia aj tým, ako zaobchádzajú s pojmi a slovami, ktoré Lovejoy nebral vôbec ako totožné, naopak si uvedomoval, že jeden pojem môže mať viacero názvov. Oproti tomu lingvistické techniky Begriffsgeschichte mapovali významové kontinuity a diskontinuity len čisto v používaní konkrétnych pojmov. Ako bolo skôr spomenuté Lovejoy nepovažoval za jednotkové idey filozofické systémy a ideológie končiace zväčša príponou „-izmus“. Na rozdiel od toho napríklad vyššie spomínaná kniha *"Handbuch politisch-sozialer Grundbegriffe in Frankreich 1680-1820"* popri skúmaní politického a sociálneho jazyka analyzovala aj vývoj ideológií. Približne až štvrtina pojmov v týchto troch najdôležitejších dielach Begriffsgeschichte končila príponou „-izmus“. Ako uzatvára Richter, tak Lovejoy a jeho nástupcovia sa nikdy nepokúsili prepojiť myšlienky so štruktúrami vlád, spoločností alebo s ekonomikami a nezaoberali sa ani identifikáciou skupín, vrstiev alebo tried, ktoré prijímali alebo odmietali myšlienky, čo zásadne líši dejiny ideí od Begriffsgeschichte.⁵⁰

Obr. 6 – Reinhart Koselleck
Zdroj: <www.jhiblog.org>

⁵⁰ RICHTER, M. Begriffsgeschichte and the History of Ideas, s. 258-263.

Intelektuálne dejiny (Intellectual history)

V období po druhej svetovej vojne začal termín "intelektuálne dejiny" postupne nahrádzať starší termín "dejiny ideí" pri opise výskumu. Do 70. rokov 20. storočia bolo badateľné, že sa tieto termíny ešte stále používali ako synonymá aj vo významných publikáciách. V Spojených štátoch amerických trvalo dlhšie, kým sa vytvorila výskumná oblasť nazývaná intelektuálna história. Hoci za prvého priekopníka je považovaný zakladateľ odboru amerických štúdií (field of American Studies) Perry Miller s jeho dielom *"The New England Mind"* (1939), no prvé kurzy pre bakalárov a magistrov venované intelektuálnym dejinám však vznikli na univerzitách až koncom 60. rokov 20. storočia. Prvé miesto docenta pre intelektuálne dejiny bolo v USA obsadené v roku 1972 a prvé miesto profesora v roku 1982.⁵¹

Jedným z najvýznamnejších intelektuálnych historikov povojnového obdobia bol aj Leo Strauss. Vo svojej knihe *"Persecution and the Art of Writing"* (1952) navrhol nový prístup k štúdiu historických textov, keďže veril, že ak sa dôkladne preskúmajú diela najvýznamnejších spisovateľov (napr. Spinoza, Hobbes, Maimonides, Al-Farabi atď.), ukáže sa, že skutočný význam, ktorý sa snažili odovzdať vzdelancom, bol často skrytý zámernou nejasnosťou a protirečivosťou. Bežnému čitateľovi text sprostredkúval úplne iný význam ako intelektuálnej elite. Uprednostňoval skôr označenie „dejiny ideí“ pred intelektuálnymi dejinami. Ako konzervatívec odsudzoval liberalizmus a pluralizmus a výskum historických ideí chápal ako nevyhnutnosť pre pochopenie moderného sveta.⁵²

„Medzitým sa intelektuálne dejiny stali charakteristické (v porovnaní s klasickou historiografiou) svojím dôrazom na historickú silu myšlienok. Na rozdiel od vojenských alebo politických historikov intelektuálni historici nikdy nepochybovali o tom, že idey a jazyky silne ovplyvňovali "reálny svet" ľudských spoločností. Snažili sa teda pochopiť, ako myšlienky formovali ľudské životy, a zároveň skúmali, ako životné skúsenosti ovplyvňovali myšlienky. Všetky tieto témy intelektuálnej histórie – jej eklekticismus,⁵³ interdisciplinarita, kontextualizmus, dôraz na interakciu medzi ideami a ľudskou skúsenosťou – vyvolávali kritiku filozofov, ktorí stavali idey na "vyššiu" úroveň mimo dejín,...“⁵⁴ História a filozofia sú veľmi odlišné disciplíny, ktoré si vyžadujú veľmi odlišné zručnosti na riešenie veľmi odlišných druhov problémov. Filozof skúma platnosť argumentov, logickú štruktúru myšlienok atď., pričom sa nezaobrá ich pôvodom alebo príčinou. Tým sa naopak zaoberá historik, ktorému nezáleží na tom, či sú myšlienky pravdivé alebo nepravdivé, alebo či sú argumenty logicky

⁵¹ WHATMORE, R. *What is Intellectual History?*, s. 26.

⁵² WHATMORE, R. *What is Intellectual History?*, s. 36-38.

⁵³ Eklekticismus (z gréckeho ἐκλεκτικός – vyberať) je metóda alebo sústava, ktorá sa snaží zlúčiť do syntézy tézy vybrané z rôznych systémov. V podstate ide o miešanie rozličných, často protirečivých názorov, predpokladov a hodnotení. Vo filozofii predstavuje postup vytvárania filozofického výkladu sveta na základe preberania riešení jednotlivých problémov a tém z rozmanitých filozofických systémov.

Eklekticismus. [online]. [cit.2024-01-24]. Dostupné na internete: <<https://dai.fmph.uniba.sk/~filit/fve/eklekticismus.html>>.

⁵⁴ *„Meanwhile, intellectual history became distinctive (as compared to classical historiography) in its emphasis on the historical power of ideas. Unlike the military or political historians, intellectual historians never doubted that ideas and languages strongly influenced the “real world” of human societies. They thus sought to understand how ideas shaped human lives at the same time that they were studying how life experiences influenced ideas. All of these themes in intellectual history – its eclecticism, its interdisciplinarity, its contextualism, its emphasis on the interaction between ideas and human experience—provoked criticism from philosophers who placed ideas on a “higher” level outside of history...“*

KRAMER, Lloyd. *Intellectual History and Philosophy*. In: *Modern Intellectual History*, roč. 1 (2004), č. 1, s. 83.

platné alebo neplatné. Slovanmi Immanuela Kanta: filozof sa zaoberá otázkou „*quid juris?*“ – „Aké právo alebo opodstatnenie mám na nejaké presvedčenie?“, zatiaľ čo historik odpovedá na otázku „*quid facti?*“ – „Aké sú príčiny takéhoto presvedčenia?“. To sa stáva problémom pre historikov a filozofov, ktorí si navzájom vyčítajú, že ich diela sú príliš filozofické alebo naopak nadmieru historické. Ako uvádza Frederick Beiser, že prílišné priklonenie sa k histórii so sebou prináša riziko antikvarianizmu (*antiquarianism*) čiže nezdravú, patologickú posadnutosť minulosťou nie pre jej význam alebo dôležitosť ale pre ňu samú (často sa tento jav vyskytuje v genealógii alebo pri skúmaní lokálnej histórie), tak naopak nadmerné rozoberanie filozofie nesie v sebe nebezpečenstvo anachronizmu⁵⁵ čiže pripisovaniu súčasných záujmov minulosti.⁵⁶

Vzhľadom na veľmi rozdielne záujmy filozofie a histórie sa dejiny filozofie v Británii v druhej polovici 20. storočia roztrieštili na dve polovice, historickú resp. Cambridgeskú školu intelektuálnych dejín (reprezentovanú Quentinom Skinnerom a Jamesom Tullym) a filozofickú resp. analytické dejiny filozofie (prístup obhajovaný Peterom Strawsonom a Jonathanom Bennetom). V tom čase, keď Strawson a Bennett oslobodzovali dejiny filozofie na univerzite v Oxforde od dejín, niektorí mladí historici v Cambridge ich oslobodzovali od filozofie. Cieľom intelektuálnych dejín podľa Skinnera a Tullyho, ktorí boli skeptickí voči prínosu filozofickej kritiky považujú ju za anachronickú, bolo odhaliť pôvodné zámery autora, zasadiť ho do historického kontextu a pochopiť ho v jeho vlastných pojmoch.⁵⁷

Hoci toto radikálne rozdelenie vo svetovej historiografii pretrváva dodnes, stále sa objavujú hlasy (napr. vyššie spomínaného Fredericka Beisera, atď.), ktoré volajú po návrate k pôvodnému konceptu Lovejoya, ktorý by opätovne spojil anachronickú filozofiu a antikvariátnu históriu dokopy. Podľa nich takýto kurz „samostatnosti“ len prehľbil nedostatky každej disciplíny a konečným výsledkom sú archaické dejiny, ktoré nezaujímajú žiadneho filozofa a anachronické filozofické rekonštrukcie, ktoré sa netýkajú žiadneho historika. Na druhej strane však stoja filozofi (napr. Richard Rorty) a historici, ktorí odporúčajú, aby tieto disciplíny zostali oddelené, pretože majú príliš odlišné metódy a ciele.⁵⁸ Americký filozof Richard Rorty definoval intelektuálne dejiny vo svojej štúdii o štyroch žánroch historiografie filozofie (medzi ne zaradil okrem toho racionálne a historické rekonštrukcie, *Geistesgeschichte* aj doxografiu⁵⁹) nasledovne: „*Chcel by som použiť termín "intelektuálne dejiny" pre oveľa bohatší a rozmanitejší žánor, ktorý sa vymyká tejto triáde. V mojom ponímaní intelektuálne dejiny pozostávajú z opisov toho, čo intelektuáli v danom čase robili a*

⁵⁵ Anachronizmus je to, čo odporuje danej dobe, čo je zastarané, časovo nevhodné. Ide o kladenie osoby, javu alebo udalosti do inej doby než patrí.

⁵⁶ BEISER, F. *History of Ideas: A Defense*, s. 507.

⁵⁷ BEISER, F. *History of Ideas: A Defense*, s. 508-509.

⁵⁸ RORTY, Richard. *The historiography of philosophy: Four genres*. In: RORTY, Richard – SCHNEEWIND, Jerome Borges – SKINNER, Quentin. *Philosophy in History*. Cambridge : Cambridge University Press, 1984, s. 49–75.

⁵⁹ Doxografia (z gréckeho slova "δόξα" = "názor" či "stanovisko" a "γράφειν" = "písať" či "opisovať") je termín používaný najmä pre diela klasických historikov (doxografov) opisujúcich názory filozofov a vedcov minulosti. Práve doxografie neskorších autorov sú niekedy jedinými zachovanými citáciami či správami zo starších antických filozofických spisov, ktoré sa stratili. Vo všeobecnosti doxografia zahŕňa spisy alebo časti spisov, v ktorých autor prezentuje filozofické názory tých či oných starovekých filozofov alebo filozofických škôl. Sú to skôr komentáre, ktorých predmetom sú tézy alebo doktríny filozofov, než samostatné filozofické diela.

Doxography of Ancient Philosophy. [online]. [cit.2024-01-12]. Dostupné na internete: <<https://plato.stanford.edu/entries/doxography-ancient/>>.

z ich interakcie so zvyškom spoločnosti... [...] *Opisy, ktoré mám na mysli, sa môžu vyskytovať v dielach nazvaných napríklad "Intelektuálny život v Bologni v 15. storočí", ale môžu sa vyskytovať aj v jednotlivých kapitolách alebo v odsekoch politických, sociálnych, hospodárskych alebo diplomatických dejín, či dokonca v jednotlivých kapitolách alebo odsekoch dejín filozofie (v ktoromkoľvek zo štyroch vyššie uvedených žánrov). Takéto rozpravy, kapitoly a odseky vytvárajú pri čítaní a uvažovaní človeka, ktorý sa zaujíma o určitý časopriestorový región, pocit, aké to bolo byť intelektuálom v tomto regióne - aké knihy sa čítali, s akými vecami si človek musel robiť starosti, aké mal možnosti výberu slovnej zásoby, nádeje, priateľov, nepriateľov a kariéry.*⁶⁰ Práve eklektická túžba intelektuálnych historikov pochopiť, kontextualizovať a brať vážne tvrdenia každej filozofickej a kultúrnej tradície vytvorila túto osobitnú historickú disciplínu. V tom, v čom iné vedné disciplíny (predovšetkým filozofia) videli zmätok a nerozhodnosť, v tom intelektuálni historici vidia možnosť vstúpiť do historického dialógu s čo najširším spektrom myšlienok z rôznych sfér spoločenského a kultúrneho života vďaka výpožičkám (často protichodných) metód iných disciplín ako literárnej teórie, lingvistiky, psychológie, antropológie, teológie, dejín umenia atď.⁶¹

Lingvistický obrat a jeho vplyv na intelektuálne dejiny

Intelektuálne dejiny silne ovplyvnil na prelome 70. a 80. rokov aj „Linguistic turn“.⁶² Medzi európskymi intelektuálnymi historikmi, ktorí boli najsilnejšími zástancami lingvistického obratu, boli Dominick LaCapra,⁶³ Mark Poster a Hayden White. Veľký vplyv mali aj diela

⁶⁰ „I should like to use the term 'intellectual history' for a much richer and more diffuse genre - one which falls outside this triad. In my sense, intellectual history consists of descriptions of what the intellectuals were up to at a given time, and of their interaction with the rest of society... [...] Descriptions of the sort I have in mind may occur in treatises called something like 'Intellectual life in fifteenth century Bologna', but they may also occur in the odd chapter or paragraph of political or social or economic or diplomatic histories, or indeed in the odd chapter or paragraph of histories of philosophy (of any of the four genres distinguished above). Such treatises, chapters and paragraphs produce, when read and pondered by someone interested in a certain spatiotemporal region, a sense of what it was like to be an intellectual in that region - what sort of books one read, what sorts of things one had to worry about, what choices one had of vocabularies, hopes, friends, enemies, and careers.“

⁶⁰ RORTY, R. The historiography of philosophy: Four genres, s. 68.

⁶¹ KRAMER, L. Intellectual History and Philosophy, s. 85.

⁶² Lingvistický obrat je súčasťou postmodernej teórie dejepisectva, ktorej základnou myšlienkou je popretie akejkol'vek súvislosti medzi historickým dielom a historickou skutočnosťou. Najznámejším protagonistom tohto smeru bol Hayden White (1928 – 2018), ktorý vo svojom diele *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe* (1973) ako prvý podnietil záujem v sociálnych vedách o úlohu jazyka. Chápal dejepisectvo v prvom rade ako literárny žánr riadiaci sa literárnymi kritériami. Historické rozprávania podľa neho neobsahujú žiadne kritéria pravdivosti, preto nie je zásadný rozdiel medzi dejepisectvom a filozofiou dejín. Tento obrat sa presadil najmä v americkej historickej vede. Smer ovplyvnil aj švajčiarsky jazykovedec Ferdinand de Saussure (1857 – 1913) so svojím dielom *Course in General Linguistics* (vyšlo posmrtno v 1916). Priniesol nový pojem štrukturalizmus. Išlo o nazeranie na dejiny, v ktorých sa človek pohybuje v istých štruktúrach, ktoré nedokáže nijako ovplyvniť, pričom naopak tieto štruktúry (napríklad jazyk) ovplyvňujú jeho myslenie a konanie. Najznámejšími historikmi tohto smeru boli Michel Foucault (1926 – 1984), Paul Veyne (*1930), Roland Barthes (1915 – 1980). Foucault z historického textu odstránil aj autora ako určujúceho aktéra a dokonca podľa neho história stratila akýkoľvek význam. Francúzsky filozof postmodernizmu a literárny teoretik Jean-François Lyotard (1924 – 1998) ohlásil krízu histórie ako veľkého rozprávania, ktoré podľa neho na základe katastrofických udalostí, ktoré sa odohrali v 20. storočí, stratilo akúkoľvek legitimitu a nárok na status vedeckej disciplíny.

Viac informácií: IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století*, s. 111-124.

⁶³ Dominick LaCapra (*1939) je americký historik európskej intelektuálnej histórie, ktorý požaduje, aby sa dejepisectvo navrátilo k rétorickým kvalitám príznačným pre antiku, pretože veda a rétorika boli dlho chápané

Michela Foucaulta. Potreba odlíšiť novú intelektuálnu históriu od starej ich často viedla ku kritizovaniu predchádzajúcej formy intelektuálnych dejín založenej na koncepciách (vyššie spomínaná *Begriffsgeschichte* resp. *Conceptual history*), ktorá nezohľadňovala plnú silu kultúry a jazyka pri formovaní myslenia. Hayden White a Dominick LaCapra, stúpenci postštrukturalizmu a dekonštrukcie, ovplyvnili intelektuálne dejiny tým, že používali metódy prevzaté z postštrukturalizmu i literárnej kritiky, a taktiež rozšírili zdroje a pramennú základňu, z ktorých mohli čerpať intelektuálni historici. Nový prístup bol zameraný na recepciu a transformáciu myšlienok vo viere, že dejiny textu sú podstatnejšie ako dejiny zámerov autora pri jeho písaní. Tento druh intelektuálnych dejín je veľmi blízky kultúrnym dejinám, preto sa v rámci tohto 'kultúrneho obratu' ('the cultural turn') začali intelektuálni historici zaoberať symbolmi, praktikami, diskurzmi či predmetmi, a takisto zaujímať o sociálne a politické problémy vrátane otázok náboženstva, rasy, kolonializmu a sexuality, ktoré boli dovtedy okrajové.⁶⁴

Obr. 7 – Dominick LaCapra
Zdroj: <www.fundacionsalto.org>

ako protiklady. Počas profesionalizácie historickej vedy v 19. stor. sa snažili mnohí historici očistiť historické diela od rečníckych prvkov, napriek tomu, že Leopold von Ranke zdôrazňoval, že história nie je len vedou, ale aj umením.

Viac informácií: IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století*, s. 114.

⁶⁴ WHATMORE, R. *What is Intellectual History?*, s. 33-36.

Dôsledkom lingvistického obratu sa intelektuálne dejiny zamerali na "diskurz",⁶⁵ o ktorom Hayden White poznamenal, že bol jedným z najčastejšie používaných pojmov v lexikóne novej generácie intelektuálnych historikov.⁶⁶ Pojem diskurz získal osobitý význam po roku 1960 vďaka teóriám diskurzu Michela Foucaulta. Koncepcia diskurzu od Foucaulta sa vyvinula vďaka štúdiu jazykov a disciplín ako medicína, psychiatria, kriminológia a sexuológia, čo podnietilo historický výskum práve v týchto oblastiach, preto sa mali tieto diskurzy stať aj predmetom intelektuálnych dejín. Túto novú koncepciu diskurzov priniesli do intelektuálnych dejín Quentin Skinner, John Dunn a predovšetkým J. G. A. Pocock. Podľa nich diskurzy nie sú striktne izolované od iných, sú skôr heterogénne, dynamické, prechádzajúce neustálou zmenou prostredníctvom činnosti aktérov, ktorí v nich vystupujú a zároveň sú otvorené vplyvu nových skúseností a reagujú na činnosť v iných diskurzoch, resp. ich zmeny ovplyvňujú vnútorné aj vonkajšie faktory.⁶⁷

Obr. 8 – John Greville Agard Pocock
Zdroj: <www.law.ubalt.edu>

⁶⁵ Diskurz (francúzsky "discours" = rozprava, prednáška) je meniaci sa a objektívne opisateľný súbor výpovedí k určitej téme, ktorý je riadený určitými pravidlami a normami, ktoré určujú, čo sa môže alebo nemôže povedať, či ako sa to môže povedať. Diskurzy sa navzájom ovplyvňujú a menia podľa ich pravidiel. Lingvistické rozdiely sa prejavujú v rôznych obdobiach v textoch. Diskurzy sú úzko späté s inštitúciami a sociálnymi praktikami ako vytvárajúce štruktúry dominancie alebo systémy moci.

Diskurz. In: *Encyclopaedia Beliana*. 1. vyd. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV; Veda, 2003. 702 s. ISBN 80-224-0761-5. Zväzok 3. (Č – Eg), s. 409.

⁶⁶ WHITE, Hayden. Method and Ideology in Intellectual History: The Case of Henry Adams. In: LACAPRA, Dominick – KAPLAN, Steven Laurence (eds.). *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*. Ithaca : Cornell University Press, 1982, s. 280.

⁶⁷ TOEWS, John. Intellectual History after the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience. In: *The American Historical Review*, roč. 92 (1987), č. 4, s. 889-891.

Významom jazyka v texte so zreteľom na intelektuálne dejiny sa vo svojej štúdiu *"Rethinking Intellectual History and Reading Texts"* (1980) zaoberal Dominick LaCapra, ktorého práce celkovo pomohli zmeniť intelektuálne dejiny a ich vzťah ku kultúrnym a sociálnym dejinám: „*Odlíšne chápanie intelektuálnych dejín ako dejín textov môže umožniť presvedčivejšie formulovanie problémov, ktorými sa zaoberajú zaužívané prístupy a lepšie prepojenie s typom sociálnych dejín, ktoré sa týkajú diskurzu a inštitúcií. [...] Čo sa rozumie pod pojmom "text"? Spočiatku ho možno chápať ako situované používanie jazyka, ktoré sa vyznačuje napätou interakciou medzi vzájomne implikovanými, ale spornými tendenciami. Z tohto pohľadu sa samotná opozícia medzi tým, čo je v texte a čo je mimo neho, stáva problematickou a nič sa nepovažuje za čisto vnútorné alebo vonkajšie. Problémom sa potom skutočne stáva prehodnotenie pojmov "vo vnútri" a "vonku" vo vzťahu k procesom interakcie medzi jazykom a svetom. [...] Tento "dialogický" vzťah medzi historikom alebo historickým textom a "objektom" štúdia nastoľuje otázku úlohy štylizácie, irónie, paródie, sebarparódie a polemiky v historikovom vlastnom používaní jazyka – teda otázku spôsobov, akými je historikovo používanie jazyka sprostredkované kritickými faktormi, ktoré nemožno redukovať na faktografickú medikáciu alebo priame autorské tvrdenie o historickej skutočnosti.*“⁶⁸ LaCapra rozlišoval až šesť kontextov (zámery autora, jeho motivácia, spoločnosť okolo neho, kultúra, v ktorej žil, jeho korpus resp. súbor všetkých jeho textov pre jazykovedný výskum; a štruktúra alebo obdobné pojmy), ktorým by mali intelektuálni historici venovať pozornosť pri štúdiu textu vybraného mysliteľa, a preto by mali skúmať: po prvé, vzťah medzi zámermi autora a textom; po druhé, vzťah medzi životom autora a textom; po tretie, vzťah spoločnosti k jeho textom; po štvrté, vzťah kultúry k jeho textom; po piate, vzťah textu ku celému korpusu spisovateľa (súbor všetkých textov autora) a po šieste, vzťah medzi spôsobmi diskurzu a jeho textami.⁶⁹

Diela Clifforda Geertza⁷⁰, Thomasa Kuhna⁷¹ a Quentina Skinnera boli postavené do protikladu k „starej“ intelektuálnej histórii Vernona Parringtona, Perryho Millera, Merle

⁶⁸ „*A different understanding of intellectual history as a history of texts may permit a more cogent formulation of problems broached by more established approaches and a better interchange with the type of social history that relates discourse and institutions. [...] What is meant by the term "text"? It may initially be seen as a situated use of language marked by a tense interaction between mutually implicated yet contestatory tendencies. On this view, the very opposition between what is inside and what is outside texts is rendered problematic, and nothing is seen as being purely inside or outside texts. Indeed the problem then becomes one of rethinking the concepts of "inside" and "outside" in relation to processes of interaction between language and the world. [...] This "dialogical" relation between the historian or the historical text and the "object" of study raises the question of the role of stylization, irony, parody, self-parody, and polemic in the historian's own use of language - that is, the question of the ways in which the historian's use of language is mediated by critical factors that cannot be reduced to factual predication or direct authorial assertion about historical "reality".*“

LACAPRA, Dominick. *Rethinking Intellectual History and Reading Texts*. In: *History and Theory*, roč. 19 (1980), č. 3, s. 253, 247.

⁶⁹ LACAPRA, D. *Rethinking Intellectual History and Reading Texts*, s. 254-272.

⁷⁰ Clifford Geertz (1926 – 2006) bol kultúrny antropológ, ktorý sa najvýznamnejšie pričínal o rozvoj semiotického prístupu v historickej vede. Zaviedol pojem „zhustený popis“, ktorý mal nahradiť vedecké metódy a spočíval na semiotickom poňaní kultúry. Geertz tvrdil, že ak skúmaný predmet preložíme do našich vlastných pojmov, tak ho skôr deformujeme, než by sme ho uchopili vo svojej jedinečnosti a inakosti.

Viac informácií: IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století*, s. 115-117.

⁷¹ Thomas Kuhn (1922 – 1996) vo svojej knihe *Štruktúra vedeckých revolúcií* (1962), v ktorej tiež priniesol pojem paradigma (t. j. všeobecne uznávané a vedecké výsledky, ktoré v danej chvíli predstavujú pre spoločnosť odborníkov model problémov a model ich riešenia), vyslovil názor, že vedu nejde chápať ako

Curtiho, Henryho Steela Commagera a ďalších. Kríza intelektuálnych dejín z konca 70. a začiatku 80. rokov vytvorila súbor prístupov, ktoré prekonal negatívne črty intelektuálnych dejín z polovice 20. storočia.⁷² V roku 1979 vyšla kniha resp. zborník "New Directions in American Intellectual History"⁷³ s trinástimi esejami, ktoré boli prezentované v roku 1977 na konferencii vo Wingspread (miesto v štáte Wisconsin v USA) o nových smeroch v americkej intelektuálnej histórii. Konferencia reflektovala a riešila krízu intelektuálnych historikov, ktorí mali pocit, že ich kedysi ústredná disciplína historickej vedy bola vytláčaná sociálnou históriou a vnímaná ako čoraz okrajovejšia a irelevantnejšia.

Nové smerovanie intelektuálnych dejín v 80. rokoch malo aj niekoľko významných dôsledkov ako odvrátenie sa od izolovanej špecializácie intelektuálnych dejín a z toho vyplývajúcich disciplinárnych sporov; hľadanie produkcie a prenosu významov na rôznych kultúrnych úrovniach a v rôznych kultúrnych kontextoch a napokon širšiu spoluprácu s príbuznými disciplínami ako kultúrna antropológia, dejiny umenia a s lingvistickými postupmi, keďže primárnym médium na sprostredkovanie významu je jazyk. Slovom Williama Bouwsma, takéto intelektuálne dejiny sú súčasťou interdisciplinárneho výskumu dejín významu (*History of Meaning*), ktoré sa zaujímajú o spôsoby, akými sa význam konštituuje v jazyku a prostredníctvom jazyka.⁷⁴ Ako uvádza americký intelektuálny historik Martin Jay, ak sa chcú intelektuálne dejiny uberať lingvistickým smerom, tak je otázkou, ktorú z množstva lingvistických teórií by si mal intelektuálny historik vybrať, pretože rôzne druhy textov si vyžadujú rôzne druhy lingvistickej analýzy.⁷⁵

Robert Darnton, kultúrny historik ovplyvnený Geertzom, rozdelil intelektuálne dejiny na štyri kategórie: dejiny ideí (štúdium systematického myslenia zvyčajne vo filozofických formuláciách), vlastné intelektuálne dejiny (štúdium neformálneho myslenia, názorovej klímy a literárnych hnutí), sociálne dejiny ideí (štúdium ideológií a šírenia ideí) a kultúrne dejiny (štúdium kultúry v antropológickom zmysle, vrátane svetonázorov a kolektívnych mentalít).⁷⁶

Cambridge School (of intellectual history) alebo lingvistický kontextualizmus

Od 70. rokov 20. storočia sa dominantnou skupinou intelektuálnych historikov stali jazykovo kontextualisti. Pochopiť prístup lingvistického kontextualizmu⁷⁷ vyžaduje návrat k dielu

odraz objektívneho sveta, napriek tomu vedu nepokladal za fikciu, ale za historicky a kultúrne podmienenú výmenu ideí prebiehajúcu medzi tými, ktorí sa zhodujú na jej pravidlách.

Viac informácií: KUHN, Thomas Samuel. *Struktúra vedeckých revolúcií*. Praha : Oikúmené, 1997, s. 15-45; IGGERS, G. G. *Dějepisectví ve 20. století*, s. 112.

⁷² WICKBERG, D. In the Environment of Ideas, s. 441.

⁷³ HIGHAM, John – CONKIN, Paul Keith (eds.). *New Directions in American Intellectual History*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1979. 245 s.

⁷⁴ BOUWSMA, William James. From History of Ideas to History of Meaning. In: RABB, Theodore – ROTBERG, Robert Irwin (eds.). *The New History: The 1980s and Beyond*. Princeton : Princeton University Press, 1983, s. 279-292.

⁷⁵ JAY, Martin. Should Intellectual History Take a Linguistic Turn? Reflections on the Habermas-Gadamer Debate. In: LACAPRA, Dominick – KAPLAN, Steven Laurence (eds.). *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*. Ithaca : Cornell University Press, 1982, s. 87.

⁷⁶ V angličtine: the history of ideas, intellectual history proper, the social history of ideas, cultural history. DARNTON, Robert. Intellectual and cultural history. In: KAMMEN, Michael (ed.). *The Past Before Us : Contemporary Historical Writing in the United States*. Ithaca, New York : Cornell University Press, 1980, s. 337.

⁷⁷ Kontextualizmus – hľadisko, podľa ktorého sú všetky kultúrne, morálne a vedecké javy pochopiteľné iba v rámci spoločenského a historického kontextu, ktorého sú súčasťou. Pojem kontextualizmus sa v lingvistike

Robina Georga Collingwooda *"The Idea of History"* (1946), v ktorom dospel k názoru, že minulosť nemožno pochopiť len pozorovaním "vonkajšieho" diania. Je nutné pochopiť aj "vnútro" činov alebo vzťah medzi činom a tým, čo nazval jeho ideologickým kontextom. Na jeho prácu práve naviazala slávna *Cambridgeská škola intelektuálnych dejín*⁷⁸ prezentovaná jej hlavnými praktikmi Quentinom Skinnerom, Johnom Grevillom Agardom Pocockom, Johnom Dunnom, ale aj ďalšími významnými historikmi Petrom Laslettom, Jamesom Tullym, Davidom Runcimanom, či Raymondom Geussom. Zásadne odmietali marxistický pohľad na dejiny a taktiež *Whigovskú historiografiu*⁷⁹ (*Whig history* alebo *Whig historiography*), ktorá prezentovala teleologický pohľad na historický vývoj a interpretovala minulé udalosti z hľadiska súčasnosti. Tri najvýznamnejšie osobnosti tejto školy mali trochu rozličné záujmy: Pocock sa zameriaval na dejiny historiografie, Skinner predovšetkým na dejiny filozofie a Dunn na politickú teóriu, ktorú bral ako odvetvie historického bádania. Skinner, ktorý bol ako už vo svojich prvých prácach ostro kritický aj voči marxistickým prístupom k štúdiu ideí, bol zástancom republikanizmu. Nemožno však prístup Cambridgeskej školy označiť za koherentný politický program, pretože postoj jednotlivých historikov tejto školy voči republikanizmu sa dodnes líši. Hoci už v 70. rokoch boli publikované významné práce tejto školy ako *"The Machiavellian Moment"* (1975) od Pococka, *"The Foundations of Modern Political Thought"* (1978) od Skinnera, *"Adam Smith's Politics"* (1978) od Donala Wincha či *"Natural Rights Theories"* (1979) od Richarda Tucka, tak ani jedna z nich neposkytla analýzu ich historiografickej praxe. Skinner najzávažnejšie prispel k zdôvodneniu postupov a metód Cambridgeskej školy a jeho metodologické príspevky najvýraznejšie pomohli predstaviť a zviditeľniť nový historiografický prístup.⁸⁰

„...možno najlepší prístup spočíva – ako na tom čoraz viac trvajú samotní metodológovia – v uvedomení si, že naše myšlienky predstavujú reakciu na bezprostrednejšie okolnosti a že by sme preto nemali študovať texty samotné, ale skôr kontext iných udalostí,

používa na označenie prístupov, ktoré vychádzajú z nasledujúceho kréda: jazykové entity nemožno posudzovať mimo kontextu používania, pretože len v kontexte majú zmysel. Kontextualizmus existoval od staroveku a nezodpovedá jednotnému prístupu k štúdiu jazyka. Lexikálny kontextualizmus je teda radikálnou koncepciou, podľa ktorej slová nemajú vlastný význam a podľa ktorej významy slovám "dávajú" iba kontexty. Napríklad slovo „vie“ je kontextovo citlivé a môže vyjadrovať rôzne vzťahy v rozličných kontextoch.

POLGUÈRE Alain. Lexical Contextualism: The Abélard Syndrome. In: GALA, Núria – RAPP, Reinhard – BEL-ENGUÏX, Gemma (eds.). *Language Production, Cognition, and the Lexicon*. Švajčiarsko : Springer, 2015, s. 53.

⁷⁸ Nezamieňať s Cambridgeskou historiografickou školou (Cambridge School of historiography). Krátky názov Cambridge School označuje historiografický smer v rámci intelektuálnych dejín a dejín politického myslenia.

⁷⁹ Termín "Whig history" zaviedol v roku 1931 britský historik Herbert Butterfield vo svojej knihe *"Whig interpretation of history"* podľa britskej parlamentnej strany whigovcov v 17. až 19. stor., zástancov moci parlamentu a priemyselných záujmov (neskôr z tejto strany vznikla Liberálna strana), ktorá bola v opozícii proti strane toryovcom, zástancom moci kráľa, pozemkovej aristokracie a vysokého duchovenstva (z tejto strany vznikla neskôr Konzervatívna strana). Označenie whigovská história sa používa na progresívne vnímanie dejín a teleologický pohľad na historický proces, podľa ktorého whigovskí historici zdôrazňujú vzostup ústavnej vlády, osobných slobôd a vedeckého pokroku, ktorý spájajú s protestantizmom a s liberálnymi názormi na slobodu.

Viac o tejto problematike: BUTTERFIELD, Herbert. *The Whig Interpretation of History*. London : Bell and sons, 1931. 132 s; MAYR, Ernst. *When is Historiography Whiggish?*. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 51 (1990), č. 2, s. 301-309.

⁸⁰ BOURKE, Richard. *The Cambridge School*. [online]. [cit.2024-01-26]. Dostupné na internete: <<https://www.qmul.ac.uk/history/media/ph/news/The-Cambridge-School.pdf>>.

ktorý ich vysvetľuje.“⁸¹ napísal Quentin Skinner v roku 1969 vo svojej štúdií s názvom "Meaning and Understanding in the History of Ideas", ktorá je bezpochyby „kánonom“ prístupu Cambridgeskej školy, ktorú by si mal každý záujemca o súčasné intelektuálne dejiny prečítať ako prvú. Menej známe obhajoby lingvistického kontextualizmu publikovali o trochu skôr aj J. G. A. Pocock s názvom "The History of Political Thought : A Methodological Enquiry"⁸² (1962) a John Dunn s názvom "The Identity of the History of Ideas"⁸³ (1968). Jazyk alebo diskurz, v ktorom autor textu pracoval, tvoril súbor predpokladov, ktoré prijímal a používal pri formulovaní svojich argumentov, určoval hranice jeho samotnej argumentácie. Autori žijúci v spoločensťve používajúcom istý jazyk ho mohli inovovať a meniť. Pocock, Dunn a Skinner navrhovali, aby sa s textami zaobchádzalo ako s produktmi špecifických historických kontextov. Pri hľadaní významu textov označili zámery autora za hlavný kľúč pri určovaní povahy textu. Skinner sa domnieval, že identifikuje paradigmatický prístup⁸⁴ k dejinám ideí resp. popisuje sériu postupov, za ktorými sa skrýva spoločný súbor predpokladov o tom, ako písať o minulosti a čo je účelom takéhoto štúdia. Vo svojej vyššie spomínanej eseji vyzýval na zmenu paradigmy tým, že načrtol úplne odlišný prístup k dejinám myslenia. Dnes sa zdá, že sa mu to skutočne aj podarilo. Skinner tvrdil, že cieľom intelektuálneho historika je odhaliť, čo autor konkrétneho textu "robil", čo zahŕňa to, čo autor zamýšľal urobiť a čo sa mu podarilo urobiť a ako to interpretujú reakcie iných autorov.⁸⁵ „Relevantná logická úvaha spočíva v tom, že o žiadnom aktérovi nemožno nakoniec povedať, že chcel urobiť alebo urobil niečo, čo by nikdy nemohol prijať ako správny opis toho, čo chcel alebo urobil. Táto osobitná autorita aktéra nad jeho úmyslami, samozrejme, nevylučuje možnosť, že by pozorovateľ mohol byť v pozícii, aby podal úplnejší alebo presvedčivejší opis správania aktéra, než by mohol podať on sám. [...] Ak totiž daný výrok alebo inú činnosť vykonal aktér na základe svojej vôle a má preňho význam, vyplýva z toho, že každý hodnoverný opis toho, čo aktér zamýšľal, musí nevyhnutne spadať pod rozsah opisov, ktoré by aktér sám mohol aspoň v zásade použiť na opis a klasifikáciu toho, čo robil, a využívať ich. V opačnom prípade by výsledný opis, akokoľvek presvedčivý, nemohol byť opisom jeho výpovede alebo konania.“⁸⁶

⁸¹ „...perhaps the best approach does consist – as the methodologists themselves increasingly insist – in recognizing instead that our ideas constitute "a response to more immediate circumstances," and that we should in consequence study not the texts in themselves, but rather "the context of other happenings which explains them.“

SKINNER, Quentin. Meaning and Understanding in the History of Ideas. In: *History and Theory*, roč. 8 (1969), č. 1, s. 39.

⁸² POCOCK, John Greville Agard. The History of Political Thought : A Methodological Enquiry. In: LASLETT, Peter – RUNCIMAN, Walter Garrison (eds.). *Philosophy, Politics and Society : Second series*. Oxford : Basil Blackwell, 1962, s. 183-202.

⁸³ DUNN, John. The Identity of the History of Ideas. In: *Philosophy*, roč. 43 (1968), č. 164, s. 85-104.

⁸⁴ Paradigma (z gréckeho slova "παράδειγμα" = vzor, príklad, model) predstavuje model výskumu, ktorý funguje ako záväzná uznávaná teória v danom období vývoja vedy, pričom má vybudované pojmy a výskumné metódy. Ide o ustálený spôsob myslenia najmä vo vedeckej a filozofickej oblasti. Kríza môže spôsobiť, že novozistené skutočnosti sú do systému paradigmy asimilované, no nastávajú aj prípady, keď sa celá paradigma zmení revolúciou, ktorá sa tak stane zdrojom pokroku vedy. Vývoj paradigiem opísal filozof Thomas Samuel Kuhn vo svojej knihe "The Structure of Scientific Revolutions" v roku 1962.

Viac o tejto problematike: KUHN, Thomas Samuel. *Štruktúra vedeckých revolúcií*. Bratislava : Praha, 1982. 288 s.

⁸⁵ WHATMORE, R. *What is Intellectual History?*, s. 42, 47.

⁸⁶ „The relevant logical consideration is that no agent can eventually be said to have meant or done something which he could never be brought to accept as a correct description of what he had meant or done. This special authority of an agent over his intentions does not exclude, of course, the possibility that an observer might be in

Obr. 9 – Quentin Skinner
Zdroj: <www.law.ubalt.edu>

Skinner sa vo svojej eseji, ktorá sa stala „manifestom“ Cambridgskej školy, zaoberal nielen tým, čo má byť jej cieľom a metódami, ale aj chybami a absurditami, ktorých sa intelektuálni historici často dopúšťajú. Táto štúdia však nemá priestor na prezentovanie všetkých Skinnerom skúmaných absurdít, preto rozoberie len tie najdôležitejšie. Jednu z absurdít nazval "mytológiou doktrín" ("mythology of doctrines"), ktorá je založená na poukazovaní na skoršie anticipácie neskorších doktrín a pripisovaniu zásluh každému autorovi, ktorého myšlienky v minulosti boli blízke alebo podobné neskoršej doktríne. Tak dochádza ku chybnnej domnienke typu: „*Marsilius je teda významný svojou pozoruhodnou anticipáciou Machiavelliho; Machiavelli je významný pretože položil základy pre Marxa...*“⁸⁷ Takto sa

a position to give a fuller or more convincing account of the agent's behavior than he could give himself. [...] For if a given statement or other action has been performed by an agent at will, and has a meaning for him, it follows that any plausible account of what the agent meant must necessarily fall under, and make use of, the range of descriptions which the agent himself could at least in principle have applied to describe and classify what he was doing. Otherwise the resulting account, however compelling, cannot be an account of his statement or action.“

SKINNER, Q. *Meaning and Understanding in the History of Ideas*, s. 28-29.

⁸⁷ „*So Marsilius is notable for his remarkable anticipation of Machiavelli; Machiavelli is notable because he lays the foundation for Marx.*“

môže intelektuálny historik mylne domnievať, že náhodné poznámky nejakého mysliteľa patria k téme, ktorú on práve hľadá. Na druhej strane to môže vyvolať aj presne opačnú absurditu, keď historik kritizuje skúmaného mysliteľa zato, že sa tejto očakávanej téme vo svojom spise vôbec nevenoval a podľa neho sa mal. Za chybu Skinner označuje aj to, ak intelektuálny historik špekuluje o tom, čo by daný mysliteľ na danú tému povedal, hoci sa k nej nikdy nevyjadril. Napríklad: „*Akvinský sa možno nevyjadril o téme nerozumnej "občianskej neposlušnosti", ale určite by ju neschvaľoval.*“⁸⁸ Kritizuje tiež snahu historikov hľadať alebo dodávať myšlienkam spisovateľov dojem uzavretého súdržného systému bez rozporov, ktorý možno nikdy vo svojom myslení nedosiahli a to nazýva "mytológiou koherencie" ("mythology of coherence"). Ďalšou historickou absurditou podľa neho je "mytológia prolepsis" ("mythology of prolepsis"), ktorá sa vyznačuje opisom diela, ktorý je ovplyvnený jeho významom a to takým spôsobom, že neponecháva priestor na analýzu toho, čo chcel autor skutočne povedať. Príčinou býva záujem historika skôr o retrospektívny význam daného diela než jeho význam pre samotného autora. Napokon sa Skinner vo svojej eseji venuje ešte "mytológii provincializmu" ("mythology of parochialism"), čiže keď historik nesprávne opíše zmysel a zámer skúmaného diela kvôli zdaniu familiárnosti s témou, ktorú už pozná. Historik pri pokuse pochopiť skúmané dielo uplatňuje vlastné kritériá klasifikácie a rozlišovania, bez ktorých nie je samozrejme možné žiadne porozumenie, ale nebezpečenstvo spočíva v tom, že cudzie jemu neznáme prvky na základe zdanlivej príbuznosti zdeformuje. Riziko sa zvyšuje, ak ide o dielo z cudzej kultúry, a preto historik iba zdanlivo známe témy opíše nechtiac zavádzajúco.⁸⁹ Skinner napokon neopomenul ani ilokučnú silu tvrdení, ktorá spočívala v pochopení sily a významu pre lepšie porozumenie textu, pričom nezávisela len od sociálneho kontextu. „*Predpokladajme, že historik v renesančnom morálnom traktáte narazí na nasledujúci výrok: "Knieža sa musí naučiť, ako nebyť cnostný." Predpokladajme, že zmysel aj zamýšľaný odkaz výroku sú úplne jasné. Predpokladajme dokonca, že táto jasnosť je výsledkom štúdia celého spoločenského kontextu výroku - štúdia, ktoré by mohlo odhaliť, povedzme, že cnosť u kniežat v skutočnosti viedla v tom čase k ich záhube. Teraz predpokladajme dve alternatívne pravdy o samotnom výroku: buď že takéto cynické rady sa v renesančných morálnych traktátoch ponúkali často; alebo že sotva niekto predtým verejne ponúkol takúto cynickú radu ako príkaz. Je zřejmé, že každý komentátor, ktorý chce výroku porozumieť, musí zistiť, ktorá z týchto alternatív je bližšie k pravde. Ak je odpoveďou prvá alternatíva, zamýšľanou silou samotného výroku v mysli činiteľa, ktorý ho vyslovil, mohlo byť len schválenie alebo zdôraznenie prijatého morálneho postoja. Ak je však odpoveďou druhá alternatíva, zamýšľaná sila výroku sa podobá skôr odmietnutiu alebo zavrhnutiu zaužívanej morálnej obyčaje.*“⁹⁰

SKINNER, Q. Meaning and Understanding in the History of Ideas, s. 11.

⁸⁸ SKINNER, Q. Meaning and Understanding in the History of Ideas, s. 13.

⁸⁹ SKINNER, Q. Meaning and Understanding in the History of Ideas, s. 14-27.

⁹⁰ „*Suppose an historian comes across the following statement in a Renaissance moral tract: "a prince must learn how not to be virtuous." Suppose that the sense and the intended reference of the statement are both perfectly clear. Suppose even that this clarity is the result of a study of the entire social context of the utterance - a study which might have revealed, say, that virtue in princes had in fact led to their ruin at the time. Now suppose two alternative truths about the statement itself: either that such cynical advice was frequently offered in Renaissance moral tracts; or that scarcely anyone had ever publicly offered such cynical advice as a precept before. It is obvious that any commentator wishing to understand the statement must find out which of these alternatives is nearer the truth. If the answer is the first alternative, the intended force of the utterance itself in*

Hlavným cieľom nového historicizmu, ktorý presadil Skinner (a ktorý rozpracoval neskôr aj jeho študent James Hamilton Tully), bolo pochopiť historický význam textu, pričom postup by sa dal zhrnúť do troch bodov. Najprv je potrebná identifikácia historického kontextu textu, ktorý pozostáva z dvoch dimenzií, z ktorých jedna je intelektuálna, t. j. to, čo na tú istú tému napísali súčasníci a ich predchodcovia, a druhá je sociálna a politická, t. j. aktuálne krízy, problémy a konflikty kultúry, v ktorej autor píše. Po druhé, je potrebné odhaliť zámer autora, pre ktorý písal v určitom čase a na určitom mieste. Po tretie, je nutné čo najviac porozumieť textu z pohľadu osoby, ktorá ho napísala.⁹¹

Novšou prelomovou prácou tejto školy je kniha "*Jealousy of Trade*" (2005) od Istvána Honta, v ktorej opísal úlohu intelektuálnych dejín hodnotiť moderné ideológie prostredníctvom historickej analýzy spolu s ich silnými a slabými stránkami a pochopiť modernú politiku prostredníctvom skúmania obdobia, v ktorom sa vzájomná závislosť politiky a hospodárstva prvýkrát stala ústrednou témou politickej teórie. Podľa Honta boli politické teórie medzinárodného trhového súperenia z 18. storočia relevantné aj pre 21. storočie. Zdôraznil, že 19. a 20. storočie boli z hľadiska politických myšlienok pre súčasnosť až druhoradé.⁹² Cambridgeská škola intelektuálnych dejín v súčasnosti prekvitá aj za hranicami mesta Cambridge, v Spojenom kráľovstve hlavne v Londýne, v USA, ale aj v Európe a najnovšie o ňu rastie záujem aj v Latinskej Amerike či na Ďalekom východe.⁹³

Francúzska škola *Annales* a jej "*Histoire des Mentalités*"

Francúzske intelektuálne dejiny sa spájali viac so sociálnymi ako s politickými dejinami. Aj keď periodikum "*Annales*" (vydávané od roku 1929) bolo zamerané viac na sociálno-ekonomické fakty a čísla, tak už pod vedením jeho zakladateľov Marca Blocha a Lucien Febvra sa začala skúmať spoločenská klíma a štruktúra mentality, či vývoj vedomia jednotlivých osobností a tým sa škola *Annales* mierne priblížila ku skúmaniu predmetu intelektuálnych dejín. Škola bola otvorená všetkým novým historickým smerom a trendom. Michel Foucault pri sledovaní zmien prístupov k šialencom, chorým a uväzneným skúmal „systémy poznania“ v renesancii, v klasicizme a v 19. storočí, no neboli to preňho dejiny ideí, ale nazval to metaforicky "archeológia poznania" (francúzsky "L'archéologie du savoir" či anglicky "the Archaeology of Knowledge"). Jeho skúmanie diskurzov jazyka (francúzsky "discourse") bolo však už dosť vzdialené od skúmania ideí jednotlivých mysliteľov. Najbližšie sa k intelektuálnym dejinám priblížil Jacques Le Goff vo svojej knihe "*Les intellectuels au Moyen Âge*" z roku 1956 (v češtine táto kniha vyšla pod názvom "*Intelektuálové ve středověku*").⁹⁴

Samotný francúzsky kultúrny historik štvrtej generácie školy *Annales*, Roger Chartier, ktorý je tiež jedným z popredných francúzskych historikov zameraných na intelektuálne

the mind of the agent who uttered it can only have been to endorse or emphasize an accepted moral attitude. But if the answer is the second, the intended force of the utterance becomes more like that of rejecting or repudiating an established moral commonplace."

SKINNER, Q. Meaning and Understanding in the History of Ideas, s. 46.

⁹¹ BEISER, F. History of Ideas: A Defense, s. 515.

⁹² WHATMORE, R. *What is Intellectual History?*, s. 75, 76.

⁹³ BOURKE, Richard. *The Cambridge School*. [online]. [cit.2024-01-26]. Dostupné na internete: <<https://www.qmul.ac.uk/history/media/ph/news/The-Cambridge-School.pdf>>.

⁹⁴ SCHULIN, E. German 'Geistesgeschichte', American 'Intellectual History' and French 'Histoire des Mentalités' since 1900, s. 200, 206, 207.

dejiny, označil s Dominickom LaCaprom spôsob, akým sociokultúrne dejiny školy Annales objektivizujú význam, za sporný. Po prvé preto, že sa zameriava na rekonštrukciu neosobných, kolektívnych a nevedomelých štruktúr vnímania, cítenia a myslenia, ktoré tvoria "mentalitu",⁹⁵ no nemali by byť hlavným predmetom intelektuálnych dejín. Po druhé preto, že vyňali významy resp. idey z ich textových kontextov a zaobchádzali s nimi ako s tovarom spotrebovaným podľa štatisticky merateľných vzorcov. Spochybnili takisto aj prísne rozdelenie na elitnú a ľudovú kultúru, ktorú škola Annales vnímala ako základnú a inkluzívnu. Dekonstruktúra tejto opozície elita-ľud by viedla aj k prehodnoteniu dichotómie tvorba-recepcia či produkcia-spotreba myšlienok, keďže podľa Chartiera recepciu (prijímanie, preberanie) a spotrebu myšlienok treba vnímať nie ako pasívnu ale tvorivú a produktívnu činnosť, pretože osvojovanie myšlienok si vyžaduje interpretačnú aktivitu. Chartier považoval zrušenie dichotómie medzi producentom a konzumentom myšlienok za predpoklad zmazania metodologických rozdielov medzi sociokultúrnymi a intelektuálnymi dejinami.⁹⁶

Obr. 10 – Roger Chartier

Zdroj: <www.imageson.hypotheses.org>

⁹⁵ Francúzsky pojem "Mentalité" – druh myslenia, ktorý je spoločný pre určitú skupinu ľudí, v určitom čase. S týmto pojmom príležitostne pracovali už francúzski sociológovia Émile Durkheim či Marcel Mauss. Vo Francúzsku tento termín zaviedol Lévy Bruhl vo svojom diele "*La mentalité primitive*" (1922). Za prvú priekopnícku prácu na poli dejín mentalít sa ukázala kniha Marca Blocha "*Kráľové divotvůrci*" ("*Les Rois thaumaturges*", 1924). Lucien Febvre sa snažil pretlačiť pojem "outillage mentale". Až historik Georges Lefebvre zaviedol pojem "dejiny kolektívnych mentalít" ("histoire des mentalités collectives").

BURKE, Peter. *Francouzská revoluce v dějepisectví*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 100.

⁹⁶ CHARTIER, Roger. Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories. In: LACAPRA, Dominick – KAPLAN, Steven Laurence (eds.). *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*. Ithaca : Cornell University Press, 1982, s. 34-38.

Intelektuálne dejiny v súčasnosti

Etablovanie intelektuálnych dejín ako predmetu prebehlo v podstate len nedávno, o čom svedčí aj fakt, že ďalšie časopisy venované intelektuálno-historickému výskumu vznikali až od 80. rokov. V roku 1979 začal vychádzať "*Intellectual History Newsletter*", o rok neskôr "*History of European Ideas*" (1980), a tak "*Slagmark - tidsskrift for idéhistorie*" (1983), "*Res Publica. Revista de Historia de las Ideas Políticas*" (1998) a najnovšie ich nasledovali "*Modern Intellectual History*" (2004), "*Intellectual History Review*" (2007), "*Zeitschrift für Ideengeschichte*" (2007), "*Journal of Interdisciplinary History of Ideas*" (2012) a ďalšie.⁹⁷

V posledných rokoch prebehla takisto špecializácia intelektuálnych dejín odklonom od starého záujmu len o úzke elitárske témy. Rozšírenie predmetu výskumu prinieslo rozvoj vedeckých diel v oblasti afroamerických intelektuálnych dejín, ženských intelektuálnych dejín, ázijsko-amerických intelektuálnych dejín, intelektuálnych dejín pôvodných obyvateľov Ameriky atď. V kurze sú aj nadnárodné, internacionálne či globálne intelektuálne dejiny, ktoré nie sú geograficky vymedzené. Vhodným príkladom je napríklad kniha "*Global Intellectual History*" z roku 2013 od Samuela Moyna a Andrew Sartoriho. Posun v oblasti výskumu predstavuje aj zameranie sa na menej výrazné osobnosti dejín. Súčasným trendom pri skúmaní je prelínať formálne myslenie s reflexiou života neformálnych mysliteľov, pričom intelektuálni historici využívajú texty, ktoré nevytvorili formálni teoretici, ale „obyčajní“ muži a ženy, termínom od Amy Dru Stanleyovej "praktickí filozofi", ktorí neboli filozofmi, ale predsa meditovali o filozofických témach a pritom sa stretávali s podmienkami mimo sveta ideí.⁹⁸ Predmetom súčasného skúmania sú spoločenské hodnoty, názory, či postoje v rámci rozvinutejšieho a systematickejšieho myslenia nielen intelektuálnych elit. Dnešní intelektuálni historici sa popri čítaní diel intelektuálov presunuli do archívov, kde bádajú a ťažia informácie z publikovanej i nepublikovanej korešpondencie, denníkov, zápisníkov, zápiskov, akademických prác (i v ručne písanej podobe), časopisov, prednášok, atď. Prameňom sa stáva aj dobová tlač či iné komunikačné prostriedky. Aj výskum dejín čítania otvoril nový svet pre intelektuálnych historikov, ktorí dnes skúmajú aj to, čo, ako a prečo ľudia čítali a čo pre nich čítanie znamenalo. Pomaly prichádzajúcim trendom sa stáva aj štúdium vizuálnych prameňov v podobe výtvarného umenia, fotografií a podobne.⁹⁹ „*Môže sa zdať, že niektoré z týchto prác patria skôr do kategórie kultúrnych dejín než do kategórie intelektuálnych dejín. Hranice medzi nimi môžu byť dosť nejasné, pretože obe podoblasti sa zaoberajú presvedčeniami, postojmi a záujmami, ktoré poznačili minulé spoločnosti. [...] Uvedené práce sa zaoberajú myšlienkami, ktoré už dlho zamestnávajú pozornosť intelektuálnych historikov: sloboda, sebecko, rovnosť, liberalizmus, rasa, cnosť, demokracia. [...] Historikov núti vidieť myšlienky ako sporné a aktívne v kultúre, odhaľovať, ako myšlienky štruktúrovali reakcie Američanov na ich svet, a zaoberať sa tým, ako a prečo sa niektoré myšlienky v určitých historických momentoch presadili, zatiaľ čo iné nie.*“¹⁰⁰ Snaha zamerať

⁹⁷ WHATMORE, R. *What is Intellectual History?*, s. 27.

⁹⁸ STANLEY, Amy Dru. *From Bondage to Contract : Wage Labor, Marriage, and the Market in the Age of Slave Emancipation*. New York : Cambridge University Press, 1998, s. xi.

⁹⁹ BUTLER, Leslie. From the History of Ideas to Ideas in History. In: *Modern Intellectual History*, roč. 9 (2012), č. 1, s. 158-162.

¹⁰⁰ „*Some of this work may seem to fall more clearly into the category of cultural history rather than intellectual history. The lines between them can be quite blurry, as both subfields concern themselves with the beliefs, attitudes, and preoccupations that have marked past societies. [...] The works mentioned above concern*

sa na históriu čítania a tlače umožnila umiestniť myšlienky do kontextu verejnej sféry, zmapovať intelektuálnu sieť komunikácie a distribúcie a sledovať to, ako sa myšlienky dostávali do sveta, ďalej sa menili a slúžili ďalším iným cieľom. Aj prítomnosť formuje otázky, ktoré si historik kladie o minulosti. Americká intelektuálna a kultúrna historička Leslie Butler vo svojej štúdii ponúka otázky, ktorými by sa mali dnes intelektuálni historici zaoberať: „*Kto sa môže zúčastňovať na verejnej diskusii a za akých podmienok? Aký vplyv mali kľúčové myšlienky alebo texty v danom okamihu a kedy a prečo určité myšlienky alebo texty získali (alebo stratili) kultúrnu prítlačivosť? Ako sa čitatelia stretávali s konkrétnymi textami a akým spôsobom a akými faktormi boli tieto stretnutia sprostredkované?*“¹⁰¹

Záver

Aj v slovenskom akademickom prostredí naberajú intelektuálne dejiny rýchly stúpajúci trend a v súčasnosti už viacerí slovenskí historici publikujú štúdie, v ktorých ich aplikujú na rôzne témy a skúmané obdobia. Napriek tomu v slovenskom jazyku doteraz nevyšla žiadna komplexná štúdia, ktorá by v rámci dejín historiografie ucelene mapovala vývoj a praktizovanie intelektuálnych dejín. Práve tento deficit nás viedol k napísaniu tejto štúdie, v ktorej sme sa snažili rozobrať najzákladnejšie diela intelektuálnych historikov anglosaského prostredia, ktoré položili základy tohto nového historického smeru. Interdisciplinárny charakter intelektuálnych dejín motivuje historikov k záujmu o metódy rôznych disciplín, čo otvára priestor na hlbšiu diskusiu medzi nimi a ďalšími odborníkmi. Nie je prekvapením, že v posledných rokoch školitelia vypisujú témy dizertačných prác zamerané na intelektuálne dejiny nielen na ústavoch a katedrách histórie, ale nie sú raritou ani u politológov, filozofov, či teológov. Intelektuálne dejiny predstavujú nové prístupy k histórii, dejinám filozofie a teológie, duchovným dejinám a dejinám ideí, čo rozširuje pre historika nielen spektrum predmetov, ktoré môže skúmať, ale aj metódy a pramene, ktoré môže používať.

*Tento článok odporúča na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.*

themselves with the ideas that have long occupied the attention of intellectual historians: freedom, selfhood, equality, liberalism, race, virtue, democracy. [...] It forces historians to see ideas as contested and active in culture, to uncover how ideas have structured Americans' response to their world, and to grapple with how and why some ideas gain traction at certain historical moments while others do not.

BUTLER, L. From the History of Ideas to Ideas in History, s. 163.

¹⁰¹ „*Who gets to participate in public debate and on what terms do they do so? How influential have key ideas or texts been in any given moment, and when and why do certain ideas or texts gain (or lose) cultural traction? How did readers encounter specific texts and in what ways and by what factors were those encounters mediated?*“

BUTLER, L. From the History of Ideas to Ideas in History, s. 166.

Použitá literatúra

1. BEISER, Frederick. History of Ideas: A Defense. In: CAPPELEN, Herman – SZABÓ GENDLER, Tamar – HAWTHORNE, John (eds.). *The Oxford Handbook of Philosophical Methodology*. Oxford : Oxford University Press, 2016, s. 506-524. ISBN 978-01-9966-877-9.
2. BOUWSMA, William James. From History of Ideas to History of Meaning. In: RABB, Theodore – ROTBERG, Robert Irwin. *The New History: The 1980s and Beyond*. Princeton : Princeton University Press, 1983, s. 279-292.
3. BURKE, Peter. *Francouzská revoluce v dějepisectví*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 136 s. ISBN 978-80-7106-719-9.
4. BUTLER, Leslie. From the History of Ideas to Ideas in History. In: *Modern Intellectual History*, roč. 9 (2012), č. 1, s. 157-169. ISSN 1479-2443.
5. BUTTERFIELD, Herbert. *The Whig Interpretation of History*. London : Bell and sons, 1931. 132 s.
6. DARNTON, Robert. Intellectual and cultural history. In: KAMMEN, Michael (ed.). *The Past Before Us : Contemporary Historical Writing in the United States*. Ithaca, New York : Cornell University Press, 1980, s. 327-351. ISBN 978-0801412240.
7. DUNN, John. The Identity of the History of Ideas. In: *Philosophy*, roč. 43 (1968), č. 164, s. 85-104.
8. *Encyclopaedia Beliana*. Zväzok 3. (Č – Eg). 1. vyd. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV; Veda, 2003. 702 s. ISBN 80-224-0761-5.
9. HIGHAM, John – CONKIN, Paul Keith (ed.). *New Directions in American Intellectual History*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1979. 245 s.
10. HUME, David. A Dialogue. An Enquiry Concerning the Principles of Morals. In: *Essays and Treatises on Several Subjects*. [online]. 1751. [cit. 2023-11-22]. Dostupné na internete: <<https://davidhume.org/texts/m/d>>.
11. CHARTIER, Roger. Intellectual History or Sociocultural History? The French Trajectories. In: LACAPRA, Dominick – KAPLAN, Steven Laurence (eds.). *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*. Ithaca : Cornell University Press, 1982, s. 13-46. ISBN 978-0801498817 .
12. IGGERS, Georg Gerson. *Dějepisectví ve 20. století*. Praha : Lidové noviny, 2002. 178 s. ISBN 80-7106-504-8.
13. JAY, Martin. Should Intellectual History Take a Linguistic Turn? Reflections on the Habermas-Gadamer Debate. In: LACAPRA, Dominick – KAPLAN, Steven Laurence (eds.). *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*. Ithaca : Cornell University Press, 1982, s. 86-110. ISBN 978-0801498817.
14. KELLEY, Donald Reed. *The Descent of Ideas : The History of Intellectual History*. New York : Routledge, 2017. 320 s. ISBN 978-0-7546-0776-2.
15. KRAMER, Lloyd. Intellectual History and Philosophy. In: *Modern Intellectual History*, roč. 1 (2004), č. 1, s. 81-95. ISSN 1479-2443.
16. KUHN, Thomas Samuel. *Štruktúra vedeckých revolúcií*. Bratislava : Praha, 1982. 288 s.
17. LACAPRA, Dominick. Rethinking Intellectual History and Reading Texts. In: *History and Theory*, roč. 19 (1980), č. 3, s. 245-276.
18. LOVEJOY, Arthur Oncken. Communism versus Academic Freedom. In: *The American Scholar*, roč. 18 (1949), č. 3, s. 332-337.
19. LOVEJOY, Arthur Oncken. *Essays in the History of Ideas*. Baltimore : Johns Hopkins University, 2019. 380 s. ISBN 978-1-4214-3239-7.
20. LOVEJOY, Arthur Oncken. Reply to Professor Spitzer. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 5 (1944), č. 2, s. 204-219.
21. LOVEJOY, Arthur Oncken. *The Great Chain of Being : A Study of the History of an Idea*. Cambridge : Harvard University Press, 1976. 382 s.
22. LOVEJOY, Arthur. Reflections on the History of Ideas. In: *The Journal of the History of Ideas*, roč. 1 (1940), č. 1, s. 3-23.
23. LOVEJOY, Arthur. The Meaning of Romanticism for the Historian of Ideas. In: *The Journal of the History of Ideas*, roč. 2 (1941), č. 3, s. 257-278.
24. MAYR, Ernst. *When is Historiography Whiggish?*. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 51 (1990), č. 2, s. 301-309. ISSN 1086-3222.
25. MILLER, Perry. *The New England Mind : The Seventeenth Century*. New York : The Macmillan Company, 1939. 528 s.
26. POCOCK, John Greville Agard. The History of Political Thought : A Methodological Enquiry. In: LASLETT, Peter – RUNCIMAN, Walter Garrison (eds.). *Philosophy, Politics and Society : Second series*. Oxford : Basil Blackwell, 1962, s. 183-202.

27. POLGUÈRE Alain. Lexical Contextualism: The Abélard Syndrome. In: GALA, Núria – RAPP, Reinhard – BEL-ENGUIX, Gemma (eds.). *Language Production, Cognition, and the Lexicon*. Švajčiarsko : Springer, 2015, s. 53-73. ISBN 978-3-319-08042-0.
28. RICHTER, Melvin. Begriffsgeschichte and the History of Ideas. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 48 (1987), č. 2, s. 247-263.
29. ROBINSON, James Harvey. *The New History*. New York : The Free Press, 1965. 268 s.
30. RORTY, Richard. The historiography of philosophy: Four genres. In: RORTY, Richard – SCHNEEWIND, Jerome Borges – SKINNER, Quentin (eds.). *Philosophy in History*. Cambridge : Cambridge University Press, 1984, s. 49-75. ISBN 978-05-1162-553-4.
31. SCHULIN, Ernst. German 'Geistesgeschichte', American 'Intellectual History' and French 'Histoire des Mentalités' since 1900. A comparison. In: *History of European Ideas*, roč. 1 (1981), č. 3, s. 195-214.
32. SKINNER, Quentin. Meaning and Understanding in the History of Ideas. In: *History and Theory*, roč. 8 (1969), č. 1, s. 3-53.
33. SKOTHEIM, Robert Allen. The Writing of American Histories of Ideas: Two Traditions in the XXth Century. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 25 (1964), č. 2, s. 257-278.
34. SPITZER, Leo. Geistesgeschichte vs. History of Ideas as Applied to Hitlerism. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 5 (1944), č. 2, s. 191-203.
35. STANLEY, Amy Dru. *From Bondage to Contract : Wage Labor, Marriage, and the Market in the Age of Slave Emancipation*. New York : Cambridge University Press, 1998. 277 s. ISBN 978-0-521-63526-4.
36. TOEWS, John. Intellectual History after the Linguistic Turn: The Autonomy of Meaning and the Irreducibility of Experience. In: *The American Historical Review*, roč. 92 (1987), č. 4, s. 879-907.
37. TYLER, Moses Coit. *A History of American Literature, 1607 – 1765*. New York, London : Putnam, 1878. 330 s.
38. WHATMORE, Richard. *What is Intellectual History?.* Cambridge : Polity press, 2016. 145 s. ISBN 978-0-7456-4493-6.
39. WHITE, Hayden. Method and Ideology in Intellectual History: The Case of Henry Adams. In: LACAPRA, Dominick – KAPLAN, Steven Laurence (eds.). *Modern European Intellectual History: Reappraisals and New Perspectives*. Ithaca : Cornell University Press, 1982, s. 280-310. ISBN 978-0801498817 .
40. WICKBERG, Daniel. In the Environment of Ideas: Arthur Lovejoy and the History of Ideas as a Form of Cultural History. In *Modern Intellectual History*, roč. 11 (2014), č. 2, s. 439-464. ISSN 1479-2451.
41. WILSON, Daniel J. *Arthur O. Lovejoy and the quest for intelligibility*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1980. 248 s.
42. BOURKE, Richard. *The Cambridge School*. [online]. [cit.2024-01-26]. Dostupné na internete: <<https://www.qmul.ac.uk/history/media/ph/news/The-Cambridge-School.pdf>>.
43. *Doxography of Ancient Philosophy*. [online]. [cit.2024-01-12]. Dostupné na internete: <<https://plato.stanford.edu/entries/doxography-ancient/>>.
44. *Eklekticismus*. [online]. [cit.2024-01-24]. Dostupné na internete: <<https://dai.fmph.uniba.sk/~filit/fve/eklekticismus.html>>.
45. *Friedrich Meinecke: German historian*. [online]. [cit.2024-02-04]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Meinecke>>.
46. *Hermeneutika* [online]. Encyclopaedia Beliana, ISBN 978-80-89524-30-3. [cit. 2022-09-11]. Dostupné na internete: <<https://beliana.sav.sk/heslo/hermeneutika>>.
47. *New England*. [online]. [cit.2024-01-17]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/place/New-England>>.
48. *Puritanism*. [online]. [cit.2024-01-16]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/topic/Puritanism>>.
49. WONG, Ming Kit. *The Cambridge School and the Turn to the Present*. [online]. [cit.2023-11-25]. Dostupné na internete: <<https://intellectualhistory.web.ox.ac.uk/article/cambridge-school-and-turn-present>>.
50. *Zeitgeist*. [online]. [cit.2024-02-04]. Dostupné na internete: <<https://www.dictionary.com/browse/zeitgeist>>.

Mladá veda

Young Science

ISSN 1339-3189